

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Kaia Arjokesse

**KOOLIPSÜHHOLOOGIDE JA
SOTSIAALPEDAGOOGIDE TÕLGENDUSED
ELUOHTLIKUST KOOLIVÄGIVALLAST JA
KOOSTÖÖST VÄGIVALLAPROBLEEMI ENNETAMISEL**

magistritöö

Juhendaja: Tiiu Kadajas (MA)

Läbiv pealkiri: Eluohtliku vägivalga tõlgendamine, koostöö ja ennetamine

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Tiiu Kadajas, MA

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2012

Resüme

Magistritöö eesmärk on uurida, kuidas sotsiaalpedagoogid ja koolipsühholoogid tõlgendavad eluohtlikku vägivalda. Eesmärgist lähtudes on püstitatud järgmised uurimisküsimused: millised võivad olla eluohtliku vägivalda erinevad väljundid koolis; kuidas koolipsühholoog ja sotsiaalpedagoog tegutsevad, kui koolis tekivad vägivaldast tingitud eluohtlikud olukorrad ja kuidas nad püüavad ennetada vastavaid probleeme; milles koolipsühholoog ja sotsiaalpedagoog ootavad koostööd õpetajatelt, et nimetatud probleeme ennetada ja/või lahendada; kelle poole nad väljaspool kooli abi saamiseks pöörduvad ja kellega koostööd peavad vajalikuks; milliseid võimalusi on Eestis ja väljaspool Eestit tegelemaks õpilaste ähvarduste ja kriisiolukordadega.

Käesolev uurimustöö toetub kvalitatiivsele meetodile ja põhineb sotsiaalse konstruktsionismi teoorial, mille järgi sotsiaalsed ilmingud ja nähtused, sealhulgas ka sotsiaalsed probleemid, tekivad ja arenevad sotsiaalses kontekstis, s.t interaktsioonides. Magistritöö põhineb viie sotsiaalpedagoogi ja viie koolipsühholoogiga läbi viidud poolstruktureeritud intervjuude andmetel. Ühes koolis töötav sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog andsid intervjuu koos.

Andmete analüüsis selgub, et uuritavate arvates võib koolis esineva vaimse ja füüsilise vägivalda tagajärg olla eluohtlik siis, kui õpilane üritab sooritada enesetappu või rünnata teisi. Uuritavate järgi riskitegurid, miks õpilane võib käituda enda või teiste suhtes eluohtlikult on: äkkviha, vaimne terror, madal enesehinnang, kiusamine, arvutimängude ja meedia negatiivne mõju. Et ennetada vägivaldseid rünnakuid, tuleb tähelepanu pöörata õpilases toimunud negatiivsetele muutustele ja tegeleda koheselt kõikide probleemidega. Paremaks arusaamiseks, millised ohumärgid võivad esineda õpilasel, kes võib planeerida äkkrünnakut, on käesolevas magistritöös toetatud psühholoog Peter Langmani uurimusele. Eluohtliku vägivalda ennetamiseks ja kriisiolukordadega tegelemiseks peavad uuritavad väga tähtsaks, et koolisiselt ja –väliselt toimiks üksteist mõistev ja toetav koostöö.

Sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi arvates on olemas tõenäosus, et mõnes Eesti koolis võib toimuda kunagi õpilase poolt korraldatud äkkrünnak. Kriisiolukordade paremaks mõistmiseks on Rocca al Mare kool välja andnud käsiraamatu, millele toetudes saavad koolid koostada kriisiplaani. Olemas on koolitusvõimalus, kus räägitakse äkkrünnaku olukorras tegutsemisest. Tegelemaks õpilaste vägivaldsete ähvardustega on uurimustöös tutvustatud USA-s kasutusel olevat mittetolereerimise põhimõtet ja seitset sammu, kuidas hinnatakse õpilaste vägivaldseid ähvardusi. Andmeanalüüsi lõpus on esitatud soovitatavad tegevused, mis aitavad luua ja säilitada turvalist koolikeskkonda.

Märksõnad: eluohtlik vägivald, koolitulistamine, riskitegurid, koostöö, ennetamine, kriisiolukord, kriisiplaan.

Abstract

School social workers and psychologist interpretations of life-threatening school violence and cooperation on violence prevention

The aim of this master's thesis is to study how school social workers and psychologists interpret life-threatening violence. Based on the objective following research questions have been raised: what are the different outputs of life-threatening violence at school; how do school social workers and psychologists act in a life-threatening situations at school and how are they trying to prevent these problems; in which cases are the school social workers and the school psychologists expecting co-operation from the teachers in order to prevent or/and solve these problems; to whom do they turn for help outside the school and with whom in their opinion is necessary to cooperate; what are the possibilities to deal with students threats and crises in Estonia and abroad.

In this study qualitative method is used and it is based on social constructionism theory, according to which social phenomena and manifestations, including the social problems, arise and develop in a social context, i.e. in interaction. The master's thesis is based on the data of half structured interviews that were carried out with the school social workers and psychologists. In one school the social worker and school psychologist gave the interview together.

Data analysis shows that the school social workers and psychologists consider the result of mental and physical violence occurring in the school to be life-threatening, if a student is trying to commit a suicide or attack others. According to the study the risk factors for why a student may behave life-threateningly towards himself/herself or others are: irascibility, psychological terror, low self-esteem, bullying, negative effects of computer games and media. In order to prevent violent attacks, attention must be paid to the negative changes in the student and immediately deal with all problems.

This master's thesis is drawn on a psychologist Peter Langmans study for better understanding, which signs of danger may occur in a student who may plan a sudden attack. The school social workers and psychologists in this study think that, in order to prevent life-threatening violence and to deal with crisis situations is very important, that in school internal and external supportive and understanding cooperation would function.

The school social workers and psychologists believe that there is a chance that in some school in Estonia a sudden attack organized by a student may happen. For better understanding of the crisis situations, the school of Rocca al Mare has given out a manual based on which the schools can put together a crisis plan. There is an opportunity of training, where they speak about how to act in a situation of a sudden attack. In order to deal with student threats of violence, zero-tolerance

policies used in the U.S. and seven steps how to assess student threats of violence, are introduced in this study. At the end of data analysis, recommended actions to help create and maintain a safe school environment are presented.

Keywords: life-threatening violence, school shooting, risk factors, cooperation, prevention, crisis situation, crisis plan.

Sisukord

Resümee	2
Abstract	3
Sissejuhatus	7
1. Teoreetiline raamistik	10
2. Uurimuse metoodika	12
2.1. Valim	12
2.2. Andmekogumismeetod	13
2.3. Andmete analüüsimetod	14
2.4. Uurija roll	14
2.5. Uurimuse eetilised küsimused	14
2.6. Uurimuse piirangud	15
3. Tulemused ja analüüs	15
3.1. Eluohtlik vägivald koolis	15
3.1.1. Vaimne vägivald	16
3.1.2. Füüsiline vägivald	16
3.2. Ohumärgid ja nende märkamine	17
3.2.1. Riskitegurid, miks õpilane võib käituda enda või teiste suhtes vägivaldselt	19
3.2.1.1. Äkkviha	19
3.2.1.2. Vaimne terror, kiusamine ja madal enesehinnang	20
3.2.1.3. Arvutimängude mõju	20
3.2.1.4. Meedia mõju	21
3.2.2. Hoiatavad märgid, et õpilane planeerib rünnakut (Langman, 2012)	22
3.3. Tegutsemise kriisiolukorras Eesti koolis	25
3.3.1. Kriisiplaan	25
3.4. Ennetustöö	26
3.5. Koostöövõrgustik eluohtliku vägivalda ennetamiseks ja tegutsemiseks	27
3.5.1. Koostöö sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi vahel	27
3.5.2. Koostöö õpetajatega	28
3.5.3. Koostöö kooli juhtkonnaga	30
3.5.4. Koostöö õpilase ja perega	31
3.5.5. Koostöö kooliväliste institutsioonidega	32
3.6. Olukord Eesti koolides	34
3.7. Kriisikoolituste võimalused ja vajalikkus käsitlemaks eluohtlikke olukordi koolis	35

3.8. „Olla olemas“ – käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades	36
3.9. Kuidas tegutsevad USA koolid õpilaste vägivaldsete ähvarduste vastu?	37
3.9.1. Mittetolereerimise põhimõte	37
3.9.2. Seitse sammu õpilase vägivaldaähvardusele reageerimisel (Cornell&Sheras, 2005).	38
3.9.3. Lõpetuseks	40
4. Kokkuvõtte uurimistulemustest	41
5. Interpretatsioon	43
Autorsuse kinnitus	46
Kasutatud kirjandus	47
Lisa 1. Kiri uuritavatele ja intervjuul käsitletud teemad	
Lisa 2. E-postiga saadetud lisaküsimused	

Sissejuhatus

Bakalaureuse töös uurisin koolitulistamisähvarduse juhtumit ühes Eesti koolis eesmärgiga lahti kirjutada rohkem kui aasta tagasi toimunud sündmus, kus kaks õpilast tegid nalja, et planeerivad maha lasta klassijuhataja ja kaasõpilased (Arjokesse, 2010). Seda juhtumit uurides jäi minu jaoks kõlama küsimus – miks puudus inimeste vahel koostöö? Kuidas oleks saanud ohtlikku olukorda ennetada ja/või vältida? Kuidas üldse olukorras, kus õpilane on ohtlik endale ja/või teistele, käituda? Nendest küsimustest kujunes käesoleva magistr töö teema.

Tulevase õpetajana tuleb mul koostööd teha nii kooli psühholoogide kui sotsiaalpedagoogidega. Kuna bakalaureuse töös uurisin koolitulistamise ähvarduse probleemistikku, siis nüüd otsustasin siduda laiemat vaatenurka – eluohtliku vägivalda ja koolitulistamise probleemid, mida õpetaja ei saa üksi ei lahendada ega ennetada, vaid mis eeldavad koostööd kooli psühholoogi ja sotsiaalpedagoogiga, oma tulevase õpetaja tööga just koostöö tähenduses. Keskendun koolipsühholoogide ja sotsiaalpedagoogide tõlgendustele, s.t sellele, kuidas nad tegutsevad ja mida mõtlevad eluohtliku vägivalda ja sellega ähvardamise korral, sealhulgas koolitulistamise või sellega ähvardamise korral tänapäeva Eesti koolides. Varem on Eestis uuritud teismeliste vägivallatõlgendusi (Strömpl, Selg, Soo, Šahverdov-Žarkovski, 2007), kuid mitte eluohtliku vägivalda kontekstis. On uuritud ka, kuidas kool peaks ja saaks vastama vägivallaga ähvardamisele (Cornell & Sheras, 2005). Kuidas kool saab hakkama ohtlike olukordadega ja kuidas kool saab luua turvalise õhkkonna kõigile (Fein, Vossekuil, Pollack, Borum, Modzeleski, Reddy, 2002). Palju on uuritud koolikiusamist, kuid taas mitte eluohtliku vägivalda kontekstis (Herr, Anderson, 2003; Sullivan, Cleary, Sullivan, 2004; Leipälä, 1999; Kõiv, 2006). Koolitulistamise riskifaktoreid on Eestis uurinud Merilin Pant, kuid kahjuks polnud võimalik publitseerimata bakalaureusetööle ligi pääseda.

Vägivalda probleemid on aktuaalsed nii Eesti koolis kui maailmas laiemalt ja seetõttu on oluline uurida, kuidas koostöös võimalikke probleeme ära hoida ja/või ennetada ning seeläbi aidata kaasa koolikeskkonna kujunemisele turvaliseks kõigile. Minu magistr töö eesmärk on mõista, kuidas koolipsühholoogid ja sotsiaalpedagoogid tõlgendavad eluohtlikku vägivalda. Sellest tulenevalt olen püstitanud ka järgmised uurimisküsimused:

1. Millised on eluohtliku vägivalda erinevad väljendused koolis?
2. Kuidas koolipsühholoog ja sotsiaalpedagoog tegutsevad, kui koolis tekivad vägivallast tingitud eluohtlikud olukorrad ja kuidas nad püüavad ennetada vägivallaprobleeme?
3. Milles koolipsühholoog ja sotsiaalpedagoog ootavad koostööd õpetajatelt ja kuidas tegutsevad, et nimetatud probleeme ennetada ja/või lahendada?

4. Kelle poole nad väljaspool kooli abi saamiseks pöörduvad ja kellega koostööd peavad vajalikuks?
5. Millised võimalused on Eestis ja väljaspool Eestit õpilaste ähvarduste ja kriisiolukordadega toime tulekuks?

Toetudes nendele uurimisküsimustele üritan ma koolipsühholooge ja sotsiaalpedagooge mõista, et õpetajana paremini osata teha koostööd turvalise koolikeskkonna nimel.

Magistritöö on kvalitatiivne ja teoreetiliseks baasiks on sotsiaalne konstruktsionism, mille järgi sotsiaalsed ilmingud ja nähtused, sealhulgas ka sotsiaalsed probleemid, tekivad ja arenevad sotsiaalses kontekstis, s.t interaktsioonides. Valimiks on tavakooli 5 sotsiaalpedagoogi ja 5 koolipsühholoogi, kellega viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud.

Töö on jaotatud viieks osaks. Esimeses osas esitan teoreetilised lähtekohad. Teises osas on ülevaade meetodikast. Kolmandas osas sisuks on analüüs ja uurimistulemused. Neljandas osas teen kokkuvõtte tulemustest ja viiendas osas esitan interpretatsiooni.

Mõisted

vägivald – Vägivaldsed teod koolis, mis võivad muutuda eluohtlikuks, liigitasin ma kaheks: vaimne vägivald ja füüsiline vägivald. Agan *et al.*, (2011:67) järgi on psüühiline ehk vaimne vägivald – verbaalne alandamine, sõimamine, narrimine, pilkamine, mõnitamine, hirmutamine, asjade äravõtmine, peitmine jms, aga ka teadlik ignoreerimine. Kehaline ehk füüsiline vägivald – tutistamine, togimine, tõukamine, löömine, põletuste tekitamine jms. Kehalise vägivalla juhtumid on kuriteod.

eluohtlik – Eesti keele seletava sõnaraamatu (edasipidi EKSS, 2009) järgi elule ohtlik olukord.

koolitulistamine – Koolitulistamine on nähtus, kus õpilased või endised õpilased ründavad enda kooli. Rünnakud on avalikud, ehk sooritatakse pealtvaatajate ees. Kuigi osad tulistajad on valinud oma ohvreid selle järgi, et neil on viha nende vastu, siis enamus tulistavad juhuslikke inimesi või isikuid, kes on koolis tähtsal kohal (näiteks direktor) (Langman, 2009).

riskitegur – Faktorid, ohutegurid, võimalik oht (ÕS, 1999).

koostöö – Kahe v. mitme isiku, isikute rühma vm. ühine v. kooskõlastatud töötamine v. tegutsemine (EKSS, 2009).

ennetamine – Millegi ärahoidmine (EKSS)

kriisiolukord - Hädaolukorrana käsitletakse sündmust või sündmuste ahelat, mis ohustab koolis viibivate isikute elu ja tervist, kahjustab oluliselt keskkonda või tekitab ulatuslikku majanduslikku kahju (Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse, 2010).

kriisiplaan – Hädaolukorra lahendamise plaani üldpõhimõtted: koolis hädaolukorra lahendamisega seotud isikute ülesanded; hädaolukorra lahendamist juhtivad ja lahendamisele kaasatavad isikud; hädaolukorra lahendamise juhtimise ja koordineerimise korraldus; teabevahetuse korraldus; koolitöötajate, õpilaste, vanemate ning vajaduse korral teiste isikute teavitamise korraldus; õppekorraldus hädaolukorra ajal; tegevused pärast hädaolukorda (Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse, 2010).

1. Teoreetiline raamistik

Magistritöö teoreetiliseks aluseks on sotsiaalkonstruksionism teooria, mille järgi sotsiaalsed nähtused, ilmingud ja probleemid tekivad ja arenevad sotsiaalses kontekstis ehk interaktsioonides. Kuna uurimus on kvalitatiivne, siis sobib sotsiaalkonstruksionism baasteooriaks, sest see näitab, kui tähtis on inimestevaheline kommunikatsioon ja selle tõlgendusvõimaluste piiratus.

Sotsiaalkonstruksionismi teooria eelkäijad on Peter L. Berger ja Thomas Luckmann oma teosega *The Social Construction of Reality* aastast 1966. Autorite järgi on suhe indiviidi ja ühiskonna vahel vastastikune. Inimesed loovad endale sotsiaalselt reaalse maailma, mida igapäev elades jätkavad endale sobivalt (Berger, Luckmann, 1991).

Sotsiaalkonstruksionismi teooria (Burr 2003; Gergen 1997) käsitleb sotsiaalse reaalsuse kujunemist inimestevahelise suhtlemisprotsessi tulemusena, st. inimene kohandab oma mõtlemise, käitumise ja oleku vastavalt sellele, kellega ta hetkel interaktsioonis on. Inimesed mõjutavad üksteist suhtlemise käigus ja seda vastastikust toimet nimetatakse interaktsiooniks, kuhu on haaratud mõtlemine ja emotsioonid, verbaalne ja mitteverbaalne käitumine (Krips, 2011:196). Burri (2003) järgi konstrueerivad inimesed teadmised maailmast igapäevases omavahelises suhtlemises, st. arusaamine maailmast ei ole objektiivse vaatluse tulemus vaid sotsiaalne protsess ja interaktsioon, kus inimesed on pidevalt üksteisega seotud.

Burri (2003) on öelnud, et kõik arusaamise võimalused ajalooliselt ja kultuuriliselt on omavahelises seoses. Teadmised pole ainult kultuuri ja ajaloo spetsiifilised vaid neid nähakse kui kultuuri ja ajaloo produkte, mis on antud aja hetkel kultuurile valdavalt omased.

Inimesed omandavad mõisteid ja kategooriaid läbi selle, kui neil areneb keele kasutus ja neid reprodutseeritakse iga päev kõigi poolt, kes jagavad sama kultuuri ja keelt. Kui inimesed räägivad, siis maailm saab konstrueeritud (Burr, 2003).

Reaalsus on sotsiaalne konstruksioon - interpretatsioon sümbolitest ja piltidest, mis on saadud läbi interaktsiooni (Herda-Rapp, 2003). Herda-Rapp on uurinud, kuidas meedia konstrueerib koolivägivalda ja kuidas koolijuhtkond interpreteerib seda enda koolis esineva koolivägivalda ohu kontekstis. Autor, toetudes teistele uurimustele (Tuchman 1978; Fishman 1980; Gitlin 1980; Best 1990, 1999; Kappeler, Blumberg, and Potter 2000) kirjutab, et meedial on oluline roll reaalsuse konstrueerimisel. On näidatud, et probleemid, mida meedia ja teised infoallikad kajastavad, vormib publiku ettekujutust sotsiaalsete probleemide tõsidusest, valdavusest, tegevuspaigast ja põhjustest (Herda-Rapp, 2003). Gamson (Herda-Rapp, 2003) on öelnud, et „lugejad“ ei ole passiivsed meedia sõnumi vastuvõtjad vaid

aktiivselt konstrueerivad nende sõnumite tähendust. Selle uurimuse jaoks on oluline teada seda, sest meedia on uuritavate arvates üks põhjuseid, miks õpilased võivad vägivaldselt käituda. Meedias kajastatud koolitulistamiste mõjust potentsiaalsetele koolitulistajatele on räägitud peatükis 3.2.1.4.

Oluline on mõista sotsiaalkonstruksionismi teooriat, et aru saada, kuidas uuritavad interaktsioonis omavahel ja uurijaga on lahti mõtestanud uurimuse teema. Teooria järgi kujunevad inimeste teadmised elust läbi kogemuste ja omavahelise suhtlemise. Nii on ka käesolevas töös, kus uurijana olen läbi interaktsiooni uuritavatega konstrueerinud enda jaoks uue teadmise, mida iga lugeja tõlgendab omamoodi.

Toetudes Kripsile (2012) on koostöö ühiste eesmärkide saavutamine. Koostöösalsed informeerivad teisi oma tööst, peavad läbirääkimisi, et lahendada koos ühiseid probleeme. Toimub avatud suhtlemine. Tähtis on saavutada üksmeel ja vastastikune mõistmine, tehes järeleandmisi ja olles paindlik. Hea koostöö pole võimalik, kui üks partneritest ei suuda vähimatki järeleandmist teha lähtudes ainult enda eesmärkidest.

Töös räägin koolitulistamisest, kui ühest peamisest äkkrünnakuviisist koolis. Seetõttu ülevaade koolitulistajate tüpoloogias. 90ndate lõpus toimunud kaheksa koolitulistamisjuhtumi põhjal on Langman, uurides tulistajaid ja nendega seotud materjali, liigitanud kümme koolitulistajat vanuses 11-23 aastat järgnevalt: psühhopaadid, psühhootikud, traumeeritud. Koolitulistajast psühhopaadile on iseloomulikud omadused sadism, antisotsiaalne käitumine ja nartsissism. Psühhootikule omased tundemärgid on skisofreenia esinemine, alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimine, enesetapule kaldumine, hallutsinatsioonid, meeltesegadus ja võimetus elada tavalist ja normaalset elu. Traumeeritud koolitulistajatel ühine joon oli vägivaldse ja kriminaalse taustaga isad, seksuaalne väärkohtlemine meessoost isikute poolt, mõjutatavus eakaaslaste poolt. Kõigile kümnele oli omane empaatiavõime puudumine; viha enda ja teiste olemasolu, elu ja maailma üle; suitsiidile kalduv käitumine; häbi, kadedus ja läbikukkumistunne meessoost isikutena; tapmisest fantaseerimine (Langman, 2009: 130-151).

Faktorid, mis viivad koolitulistamiseni, on kompleksne segu geneetikast, perekondlikust keskkonnast, iseloomuomadustest, psühhiaatrilistest sümptomitest ja suhtlemisest eakaaslastega (Langman, 2009). Langmani arvates ei tohi alaväärtustada koolis kogetavaid sündmusi (stress, alandus, frustratsioon, depressioon, viha), mis võivad samuti lõppeda õpilase planeeritud äkkrünnakuga. Langmani (2009) järgi võivad koolid edukalt ennetada koolitulistamisi luues positiivse eakaaslaste kultuuri, vähendades õpilaste vahelisi konflikte ja

kiusamist, parandades õpilaste sotsiaalsed sidusust. Leian, et toetudes samadele põhimõtetele, võib ennetada igasuguse vägivalla esinemist koolides.

Sihilikust vägivallast rääkides toetun Fein *et al.*, (2002) koostatud raportile, kus autorid kasutavad terminit „sihilik vägivald” (ing.k. targeted violence). Selle all mõeldakse koolitulistamisi ja teisi koolis esinevaid rünnakuid, kus kool, klassikaaslane, õpetaja, mingitel tunnusmärkidel loodud grupp või muu seesugune, on eesmärgipäraselt valitud märklauaks, et rünnak toime panna (Fein *et al.*, 2002:13).

2. Uurimuse meetodika

Mõistmaks sotsiaalpedagoogide ja koolipsühholoogide arusaama eluohtlikust vägivallast valisin uurimuse läbiviimiseks kvalitatiivse meetodi, sest see on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele (Laherand, 2008). Kvalitatiivse uurimuse lähtekohaks on tegeliku elu kirjeldamine (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara, 2010). Käesoleva uurimuse jaoks on see tähtis, sest uuritavad kirjeldavad, milline nende arvates on koolielus esinev vägivald, mis võib muutuda eluohtlikuks. Kvalitatiivse uurimuse eesmärk ei ole tõestada, vaid kirjeldada ja mõista uuritavat fenomeni (Strömpl, 2004). Uurijana oli minu jaoks tähtis mõista uuritavate arusaama eluohtlikust vägivallast ja kuidas peaks toimima koostöö ennetustegevuses ja konkreetsetes kriisiolukordades.

2.1. Valim

Uuritavate valikul kasutasin juhuslikku valikut. Laherand (2008) on öelnud, et kõige sagedamini kasutatakse juhuslikku valikut, mille puhul kõigil sihtrühma liikmetel on võrdne võimalus valitud saada. Ainsaks kriteeriumiks koolide valikul (kokku 5 kooli) oli, et koolis töötaks nii koolipsühholoog kui sotsiaalpedagoog. Valimi suurus oli 10 inimest Tartu ja Põlvamaa koolide piires, sest neis piirides oli minul mugavam ja lihtsam kontakteeruda füüsiliselt. Laherand (2008) järgi on valimi suurus sobiv siis, kui selle abil saab anda adekvaatse vastuse uurimisküsimusele. Läbi viisin ma neli paarisintervjuud, kus osalejateks olid uurija, sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog. Laherand (2008) on öelnud, et kvalitatiivne uuring viiakse läbi loomulikus keskkonnas, seetõttu toimusid intervjuud koolides, kus uuritavad ise töötavad. Viienda intervjuu viisin läbi e-posti kaudu, sest ajad kokkusaamisteks uuritavatega pidevalt muutusid ja lõpuks leppisime kokku, et nii on lihtsam. Selleks esitasin neile e-postiga põhiküsimused ja hiljem täiendavad küsimused. Laherand (2008) on leidnud, et e-posti teel küsimustele vastamine vähendab vastamisega kaasnevat stressi ja võimaldab

anda läbimõeldumaid vastuseid. Sellisel intervjuerimisviisi puuduseks nimetab Laherand (2008) asjaolu, et järgmised küsimused tulevad alles teatud aja pärast ja võib ununeda, mida kirjutati eelmistes vastustes.

Valimi moodustamise aluseks oli, et koolid oleks tavakoolid, kus töötab nii koolipsühholoog kui ka sotsiaalpedagoog. Selleks uurisin kõigepealt koolide kodulehekülgi, et leida need koolid, kus see nõue oleks täidetud. Seejärel saatsin kirjad valitud koolide sotsiaalpedagoogidele ja koolipsühholoogidele. Esimese laiali saadetud kirjade tulemusel vastasid ainult mõned koolid. Mitte vastanud uuritavatele helistasin, et kindlalt teada saada, kas neil on soov osaleda minu uurimuses või mitte. Seeläbi sain kindlalt teada, kes on nõus osalema ja kes mitte. Kuna esimesel ringil ma enda poolt seatud valimi suurust täis ei saanud, siis valisin järgmised koolid, kuhu kirjad saatsin. Lõpuks oli minu poolt soovitud valimi suurus täis: 5 sotsiaalpedagoogi ja 5 koolipsühholoogi. Seejärel leppisin kõikidega neile sobivad ajad kokku ja läksin kooli, et viia läbi intervjuu.

2.2. Andmekogumismeetod

Andmete kogumiseks valisin intervjuu meetodi. Intervjuu suur eelis teiste andmekogumismeetodite ees on paindlikkus, võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida (Laherand, 2008). Kasutasin poolstruktureeritud intervjuu põhimõtet, ehk siis enne intervjuud olin ette valmistanud uurimuse eesmärgist lähtudes uurimisküsimused ja intervjuu ajal esitasin juurde küsimusi, mis vestluses uuritavatega üles kerkisid. Uuritavatega toimusid paarisintervjuud. Intervjuude salvestamiseks kasutasin diktofoni, millega uuritavad nõus olid.

Intervjueritavatega võtsin kontakti 2012 aasta jaanuari alguses. Saatsin laiali e-mailid, kus lühidalt tutvustasin ennast ja oma magistritöö teemat. Olles saanud nõusoleku ühes koolis töötavalt sotsiaalpedagoogilt ja koolipsühholoogilt, leppisin nendega kohtumiseks aja kokku. Kõik intervjuud viisin läbi 2012 aasta jaanuari teisel poolel. Intervjuu läbiviimiseks kasutasin diktofoni, et vestlus salvestada. Enne intervjuu läbiviimist rääkisin veelikord enda magistritöö teemast, selle eesmärkidest, konfidentsiaalsusest ja rõhutasin, et pole olemas õigeid ega valesid vastuseid, vaid tähtis on, mida uuritavad antud teemast arvavad ja mõtleavad. Diktofoni kasutamisel intervjuude salvestamiseks selgitasin, et salvestusi kuulab ainult mina. Intervjuud viisin läbi koolides ja nende pikkus oli 17-58 minutit. Üks intervjuu toimus meili teel.

2.3. Andmete analüüsimetod

Andmeanalüüsi protsess koosneb kodeerimisest, kategoriseerimisest, analüüsisist ja interpreteerimisest. Salvestatud intervjuud transkribeerisin, kodeerisin ja seejärel asusin kategoriseerima. Transkribeerimise tulemusel tekkib sõnasõnaline protokoll (Laherand, 2008). Enne kodeerimist lugesin korduvalt läbi transkriptsioonid, et saada üldine ettekujutus materjalist. Seejärel asusin andmeid kodeerima. Laherand (2008) järgi tähendab kodeerimine pidevate ilmingute, juhtumite ja mõistete võrdlemist ning tekstile adresseeritud küsimuste sõnastamist. Kasutasin avatud kodeerimist, mille eesmärk on väljendada andmeid ja ilminguid mõistetena. Pidades silmas uurimisküsimusi, hakkasid transkriptsioone lugedes ilmneva korduvad osad, tähistasin koodidega. Kodeerimisel tekkisid põhikategooriad. Edasi kasutasin telgkodeerimist, mis on protsess, mille käigus kategooriatele lisatakse alakategooriad (Laherand, 2008). Kategoriseerimise all mõeldakse nende mõistete koondamist üldisemate mõistete alla ning mõistete ja üldmõistete vaheliste suhete avamist (Laherand, 2008). Järgnev töö hõlmas endas analüüsi ja kokkuvõtet saadud tulemustest. Analüüsi etapis saab uurijale selgeks, millised on vastused tema poolt püstitatud probleemile (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara, 2010). Uurimus lõppeb minu poolse interpretatsiooniga, kus arutlen analüüsi tulemuste üle ja toon sisse enda poolse arvamuse.

Uuritavate tsitaadid tekstis on märgitud kursiivis */tekst/*. Tsitaadi lühendamiseks välja jäetud lõik on märgitud kolme punktiga */.../*. Enda kommentaarid uuritavate tsitaatidele on märgitud sulgudes (tekst).

2.4. Uurija roll

Uurijana kartsin, et tundlikul teemal ei pruugi uuritavad olla valmis avameelselt rääkima. Mitmes kirjas avaldasid uuritavad muret, et nad pole kompetentsed, pole teemaga otseselt kokku puutunud ega oska õigeid vastuseid anda. Selgitasin, et pole õigeid ega valesid vastuseid, et mind huvitavad just nende arvamused, mõtted ja seisukohad. Esimese intervjuu positiivne õhkkond julgustas mind järgmistel intervjuudel olema vabam ja küsima kõige kohta, mis huvi pakkus. Ühe intervjuu komplikatsiooniks oli uuritavate ajanappus. Täpsustavate küsimuste esitamiseks polnud võimalust.

2.5. Uurimuse eetilised küsimused

Teadusuuringud, kus uurimisobjektiks on inimesed, ei tohi olla vastuolus inimväärkusega

ja põhiliste inimõigustega. Selliste uuringute puhul on oluline informeerida indiviide kavatsetava uuringu kõikidest aspektidest, saada nende vabatahtlik nõusolek uuringus osalemiseks (-informeeritud nõusolek-), töödelda ja hoida saadud personaalset informatsiooni konfidentsiaalselt ning kasutada seda üksnes uurimistöe otstarbel (Eetikakoodeks, 2002). Enne igat intervjuud rõhutasin, et uuritavate andmed on konfidentsiaalsed ja teada ainult uurijale. Laherand (2008) on öelnud, et andmeid analüüsid ja tõlgendas on uurija kohuseks kaitsta uuritavate anonüümsust. Seetõttu ei ole ma uurimuses välja toonud uuritavate sugu, vanust, tööstaaži ja töökoha nimetust. Tagamaks täieliku konfidentsiaalsuse ei ole ma uurimuse analüüsis kasutatavates tsitaatides eristanud sotsiaalpedagooge ja koolipsühholooge vaid esitanud nad koondnime all – uuritavad. Uurimuse analüüsist on välja jäetud info, mis võib uuritavaid kahjustada või konfidentsiaalsuse lepet rikkuda.

2.6. Uurimuse piirangud

Käesoleva uurimuse uuritavate valikul piirdusin sotsiaalpedagoogide ja koolipsühholoogide arvamusega, ennekõike magistritöö mahu pärast. Eluohtliku vägivalla esinemisega koolis on seotud ka õpilased ja õpetajad. Seega oleks võinud uurida ka nende arvamusi. Olles ise tulevane õpetaja, siis interpretatsioonis toon välja enda, kui õpetaja arvamuse eluohtlikust vägivallast ja koostöö tähtsusest. Uurimuse piiranguks on ka see, et minu interpreteering uuritavate tõlgendustele ei ole ainuvõimalik. Anti Kidron on raamatus „Uurija käsiraamat“ öelnud, et kvalitatiivses uurimuses uurija püüab olla küll objektiivne, ent samas ei püüa ta oma töös olla erapooletu – ta hindab kindlaid väärtusi, millest andmekogumisel teadlikult lähtub. Andmete kogumise ajal võis uuritavaid mõjutada minu poolne teadmine eluohtlikust vägivallast, mida uuritavatega ka jagasin, kui neid see huvitas.

3. Tulemused ja analüüs

3.1. Eluohtlik vägivald koolis

Roland (Kõiv, 2006) on öelnud, et nii ohvritel kui kiusajatel esineb enam suitsiidimõtteid ning ohvrite depressiooni tase on märkimisväärselt kõrgem kui kiusajatel. Seega võib kiusamiskäitumist seostada õpilaste enesetapumõtetega, mis on eluohtlik vägivallatsemine enese suhtes. Analüüsid sotsiaalpedagoogide ja koolipsühholoogidega läbiviidud intervjuusid, selgus, et kõik uuritavad leidsid, et koolis esinev vaimne ja füüsiline vägivald võivad ühel või teisel viisil muutuda eluohtlikuks.

3.1.1. Vaimne vägivald

Kui füüsilise vägivallaga seotud olukorrad leiavad kiirema sekkumise, siis vaimse vägivallaga seotud insidendid võivad jääda märkamata ja seetõttu on vaimne vägivald uuritavate arvates tõsisem probleem. Uuritavad tõid välja, et näiteks narrimine ja tõrjutus võivad viia suitsiidikatseni. */Kaudselt võib ka psüühiline, sõnaline, virtuaalne vägivald olla eluohtrlik, tekitades inimeses nii halva enesetunde, et see näiteks enesetapu sooritab./* Naarits-Linn (2012) ütleb, et sageli on enesetapakatse taustaks ravimata depressioon, alkoholi mõju, õpitud abituse sündroom, vastamata armastus või sotsiaalvõrgustiku negatiivne mõju ja oskamatus kaasnevate tunnetega toime tulla. Koolides on palju õpilasi ja seetõttu ei jõua kõik vaimse kiusamisega seotud juhtumid õpetaja, psühholoogi, sotsiaalpedagoogini. Strömpl, Selg, Soo, Šahverdov-Žarkovski (2007) uurimuses on välja toodud, et vaimne vägivald on laste sõnul sageli vähem nähtav, näiteks ohvri ignoreerimine ja tõrjumine. Vaimse vägivalla tõsiduses ei kahtle ainult selle töö uuritavad vaid on tõestatud ka eelnevate uurimustega, et vaimne vägivald koolis on väga tõsine probleem, seda enam, et vaimset vägivalda on raskem märgata. Uuritavate arvates on probleemiks veel see, et õpilane ei tule ise rääkima oma murest, kui ta kardab kiusamise jätkumist või suurenemist. Kui ka kodus ei märgata probleemi, võib õpilane jääda oma kiusamismurega üksi ja arvata, et keegi teda aidata ei saa, mis omakorda võib viia mõtteni endalt elu võtta, et kiusamisele lõpp teha. Selle järelduseni on jõudnud ka Kane (2008) väites, et füüsiline ja psühholoogiline kiusamine võib põhjustada hirmu ja depressiooni, mis mõnikord viib lapse selleni, et ta vigastab end või sooritab koguni enesetapu.

Lisaks ennast kahjustavale käitumisele võib vaimse vägivalla all kannatav õpilane uuritavate arvates planeerida kättemaksu. */Pidev õpilase vaimne terroriseerimine võib viia õpilase piirini, millele võib järgneda kättemaks koolile, koolikaaslastele, õpetajatele näiteks tulistamise/pommipanemise näol./* Siiani pole kindlaid tõendeid, et koolikiusamine oleks otsene põhjus, miks õpilane otsustab korraldada koolitulistamise või mõne muu vägivaldse rünnaku teiste õpilaste, õpetajate või muu koolipersonali suhtes. Langman (2009) on öelnud, et koolitulistamiseni viivad põhjused on kompleks geneetikast, perekondlikust taustast, iseloomuomadustest, psühhiaatrilistest sümptomitest ja suhtlemisest eakaaslastega.

3.1.2. Füüsiline vägivald

Füüsiline vägivalla puhul räägiti kahest võimalikust vägivalla liigist - tahtlik ja tahtmatu vägivald. Tahtmatu vägivallana näevad uuritavad olukordi, kus õpilaste vahel on nügimised,

mille käigus võib õpilane kukkudes ennast tõsiselt vigastada. Üks uuritav tõi välja, et varem oli õpilaste seas populaarne mäng, kus üks teisel kägistamise meetodil hinge kinni hoiti. Kuigi õpilaste arvates oli tegu mänguga, siis uuritava silmis ohtliku vägivaldse teoga. Ka räägiti asjade loopimisest. *./... siis... ikkagi... asjadega viskamine, misiganes pea suunas, olgu see pinal, raamat, tool... midaiganes kätte jääb kellelegi./* Peavigastused võivad olla ohtlikud ja traagiliste tagajärgedega.

Tahtliku vägivalla all mõtlesin ma uurijana sihilikult kellelegi haiget tegemist või ähvardamist. Osad uuritavad leidsid, et mõtlematult on õpilased vihahoos küll ähvardanud, ka tapmisega, aga selliste juhtumite puhul nad kohe reageerivad ja uurivad, kui tõsine õeldu oli. Üks uuritavatest rääkis, et temal selliseid juhtumeid pole, kus ähvardatakse ära tappa, küll aga on juhtumeid, kus ähvardatakse peksa anda. *./Ja kusjuures seda ei saa päris öelda, et ainult ähvardab ja seda ellu ei vii./* Igasugune kaklus võib viia eluohtrliku olukorrani. Leiti ka, et erinevate terariistade kaasatamine kooli võib muutuda eluohtrlikuks. *./... kus on tekkinud selline olukord, et hakati näitama ja keegi oli seal juures ja siis sai nagu haava sellest, et ta nagu vehkis sellega ja pärast lihtsalt, et ta ju näitas, et ta ise jooksis selle noa otsa./* Kuigi selliste juhtumite puhul pole tegu sihiliku vägivallaga, siis otsus kooli kül- või tulirelv kaasa võtta, iseenesest seab ohtu juba nii õpilase kui ka tema kaasõpilased ning lisaks teised koolis töötavad inimesed.

3.2. Ohumärgid ja nende märkamine

Kui koolis õpib mitusada õpilast, siis kuidas märgata neid õpilasi, kellel on probleeme kiusamisega, vägivallaga või millegi muuga? Tihti on nii, et õpilane ei julge ise rääkima tulla oma probleemidest. USA-s on sellise käitumise kohta väljund „vaikimise kood“ (ing. k. code of silence). Vaikimise koodil on suur kahjustav mõju, sundides õpilasi oma valu ja probleemidega ise hakkama saama, ilma täiskasvanu abi ja toetuseta (Borum *et al.*, 2002). Kiusamisjuhtumite puhul kardab kiusatav kellelegi rääkida, et teda kiusatakse, sest rääkimise puhul kardetakse kiusajate kättemaksu. Ka ei pruugi õpilased vahet teha kaebamisel ja abi küsimisel. Lastele on õpetatud, et kaevata pole ilus, aga kui õpilasel on mure või probleem, siis tuleb sellest rääkida. Üks uuritav leidis, et kui lastele juba varakult kodus selgeks tehakse, mis vahe on kaebamisel ja abi küsimisel, siis ei tohiks probleemi olla. Kiusamisjuhtumite puhul ei tohi õpilane oma murega ükski jääda, vaid peab abi küsima, sest muidu võib probleem süveneda ja sellel võivad olla juba traagilisemad väljundid. Sama on leidnud ka Kõiv (2006) õeldes, et kiusamise ennetustöö ja sekkumiste oluline element on õhutada mõlemaid

kiusamise osapooli, eriti ohvreid, rääkima kellelegi (õpetajale, lapsevanemale, eakaaslastele) oma probleemist.

Väga tähtis on tähelepanu pöörata õpilaste töödele erinevates ainetes. Kui reaalinete puhul on see raskem, siis loovate tööde puhul võib märgata, et õpilase juures on toimunud muudatusi. */... minuga on küll rääkinud need õpetajad, noh eesti keele õpetajad, kelle õpilased on kirjutanud mustades värvides, väga negatiivse alatooniga töid./* Kui aineõpetaja märkab muutusi õpilase kirjutistes, joonistustes, siis on väga tähtis sellele ka reageerida. Õpilased ei pruugi rääkida enda muredest, aga tihti tulevad need nende töödes välja. */On üksikuid juhtumeid, kus laps on muidu olnud rõõmsameelne ja järsku endasse tõmbunud või joonistab musti pilte./* Siinkohal on õpetaja kohustus reageerida. Kui õpilane usaldab oma mõtted kirjandi, joonistuse näol õpetajale, siis peaks õpetaja olema see, kes õpilasega kontakti võtab, et temaga sellest rääkida. Siinkohal on raske sotsiaalpedagoogil või koolipsühholoogil ise sekkuda. Pigem on käitumisreegel selline, et õpetaja konsulteerib nendega ja suhtleb õpilasega ise.

Üks uuritav rääkis, et kuna suures koolis õpib palju õpilasi, siis on keerulisem märgata neid, kellel on probleemid. Selleks puhuks viiakse aeg-ajalt läbi erinevaid küsitlusi, millest võib välja tulla erinevaid probleeme, mis õpilastel on. */... probleemid ilmnevad nendel, kes pole üldse kellegi huviorbiidis, kes ongi nelja-viielised, kellel lähebki pealtnäha kõik hästi, kes käivad trennides.../* Tavaliselt on nii, et õpetajate, sotsiaalpedagoogide, koolipsühholoogide tähelepanu köidavad need, kes tahavad silma paista, ehk siis niiöelda huviorbiidis olevad õpilased, kellega tegeletakse pidevalt nende probleemide tõttu ja keda jälgitakse ning vajadusel kohe sekkutakse. On õpilasi, kes ühe uuritava arvates „radari alt lendavad“, ehk pealtnäha on kõik õpilasega korras, aga tegelikult on tekkinud suur mure või probleemid, mida teistega jagada ei taheta. Siinkohal on väga tähtis see, et märgataks ka neid õpilasi, kes silma ei paista, aga kelle puhul on näha muutusi, et midagi on toimumas. Võimalik, et kui õpilasel on probleemid, aga ta ei soovi nendest rääkida, siis ei pruugi ta kellegi tähelepanu alla ka sattuda. Väiksema õpilaste arvuga koolis on ehk õpetajatel ja abipersonalil kergem saavutada kontakt kõikide õpilastega ja nii saada ka parem ülevaade õpilaste käekäigust koolis ja väljaspool kooli. Koolides, kus õpib vähem õpilasi ja õpetajatel ning abipersonalil on parem võimalus nendega lähedane kontakt saavutada, võib esineda ka vähem antisotsiaalseid probleeme.

3.2.1. Riskitegurid, miks õpilane võib käituda enda või teiste suhtes vägivaldselt

Rääkides uuritavatega põhjustest, miks üks õpilane võib kellegi elu kallale minna, toodi välja erinevaid variante: äkkviha, madal enesehinnang, vaimne terror, kiusamine, arvutimängud ja meedia. Leiti, et need faktorid võiks viia õpilase selleni, et ta võib muutuda ohtlikuks kas endale või kellelegi teisele.

3.2.1.1. Äkkviha

Viha on vaenulikkuse ja ärritusega seotud tugev tunne, äge pahameel või sallimatus. Äkkviha on äkiline viha(hoog) (EKSS). Kohuti (1972) järgi pisisasjadest tekkinud viha või ettekatsetatud külmavereline kättemaks võivad olla tingitud nartsissistlikust vihast, mis on diagnoositud käitumishäire (Rycroft, 1995). Vihahoos võib öelda või teha palju, mida tegelikult ei mõelda. */Me saame öelda, et ennast ära tappa ja teisi ära tappa, et seda on kohati viimasel ajal päris palju ette tulnud, et öeldakse vihahoos./* Õpilane võib nii tugevalt ärritada, et selles seisundis mõtlematult ähvardada teist. Sellistel juhtudel on koheselt reageeritud ja õpilasega räägitud ning selgub, et tegelikult ta seda nii ei mõelnud. Kui õpilane on kannatanud pikaajalise vaimse ja füüsilise terrori all, siis võib juhtuda, et äkkviha hoos võib ta kellelegi haiget teha ilma, et ta aru saaks, mida ta teeb. Selliseid olukordi teadaolevalt pole juhtunud Eesti koolides – teadaolevalt. Üks uuritav tõi välja, et järjest enam räägivad õpilased, et ei taha enam elada või öeldakse, et maksab kellelegi kätte. */... seda viha, seda tugevat viha on päris palju ja mitte üksikutel./* Viha on väga tugev emotsioon ja sellest tingitult võib õpilane öelda või teha midagi ennast või teisi kahjustavat, mida ta ei ole planeerinud. Langman on seostanud tugeva vihahoo empaatiavõime lühiajalise kadumisega (lk 139). Inimesed tihti ütlevad või teevad midagi vihahoos, mida nad hiljem kahetsevad (Langman, 2009). Bakalaureuse töös uurisin koolitulistamisähvarduse juhtumit, kus õpilane, kes ähvarduse tegi ütles nii: *„Kõik hakkas sellest ju nagu teadagi õpilased ikka hakkavad õpetaja peale vihased olema, kui sõimata saavad, mis siis, et asja eest. Siis ikka tuleb selline loll jutt msnis õpilastel, et laseks õpsi maha jne“* (Arjokesse, 2010). Vestlusel minuga tunnistas õpilane, et tegu oli rumala naljaga. Sellest hoolimata käsitleti juhtunut tõsiselt ja tagajärjeks oli õpilase teise kooli üleviimine. Käesolevas uurimuses on uuritavad tõdenud, et vihahoogude esinemise arv õpilaste seas on tõusnud. Selliste olukordadega tegeletakse koheselt, rahustades õpilast, selgitades välja, mis viha on esile kutsnud ja leides olukorrale lahendus.

3.2.1.2. Vaimne terror, kiusamine ja madal enesehinnang

Madal enesehinnang on tihti seotud vaimse ja füüsilise kiusamisega koolis. Kiusamist koolides on palju. Enamus uuritavaid leidis, et vaimne vägivald võib viia pigem enesetapu mõteteni, kui et kellegi teise elu kallale kiputakse. Tunded, mida noormehed ja neiud kogevad (nagu depressioon ja meeleheide), ning välised sündmused, mis nende ellu tungivad ja meeleheidet põhjustavad (nagu kiusamine, suhete katkemine, ebaselgus seksuaalses identiteedis), võivad tõugata paljusid enesetapu poole (Sullivan, Cleary, Sullivan, 2004). Enesehävitusliku käitumiseni viivaid põhjuseid võib palju olla. Kui füüsilise vägivallaga seotud juhtumid jõuavad rohkem avalikkuse ette ja nendega tegeletakse, siis vaimse vägivalla puhul ei pruugita märgata seda ja abivajaja jääb oma murega üksi. */Selles mõttes, et kui koolis ei tegelda väiksemategi kiusamisjuhtumitega, kui asjad vaikitakse maha, nendega ei tegelda või mõeldakse, et ah niikuinii midagi ei aita./* See näitab, kui tähtis on tegeleda kiusamisjuhtumitega, tegeleda nii kiusaja kui kiusatavaga ja tegeleda järjepidevalt, tavaliselt seda ka tehakse. Ei tohiks arvata, et kui kiusamisjuhtum on lahendatud, siis kiusamine ka kaob. */Aga see ei tähenda seda, et see (kiusamine) ei toimuks edasi kuskil vaikset viisi märkamatuks, et see ei toimuks näiteks edasi mõne teisega./* Lisaks koolis toimuvale kiusamisele toodi välja ka küberkiusamine, millele üha enam tähelepanu pööratakse. Patchin & Hinduja (2012) on kirjutanud, et olemasolevate uurimuste põhjal on selge, et kogemused küberkiusamisel (nii kiusatav kui kiusaja) võivad tõsiselt mõjutada noorukite emotsionaalset ja psühholoogilist heaolu. Kübermaailmas toimuv pidev alandamine ja mõnitamine võib viia õpilase piirini, kus ainsa väljapääsuna näebki ta enesetappu või kiusajatele haiget tegemist. Kuna kübermaailmas on kiusajal lihtsam jääda anonüümseks, siis on tõenäolisem, et ohver pigem vigastab ennast, kui kedagi teist.

Kiusamisel võib olla erinevaid tagajärgi, näiteks kiusatavast võib saada kiusaja või löövad kiusamisest tingitud tagajärjed alles täiskasvanueas välja. Tähtis koolikiusamise juures on see, et sellega tuleb tegeleda kohe ja järjepidevalt, et ära hoida võimalikud traagilised tagajärjed.

3.2.1.3. Arvutimängude mõju

Ühe väga suure ja tõsise ennastkahjustava probleemina tõid uuritavad välja arvutimängude mõju õpilase psüühikale ja käitumisele. Üha enam on probleemiks see, et lapsed veedavad liiga palju aega arvuti taga. Üheks tegevuseks arvutis on erinevate mängude mängimine. Paljude erinevate mängude seast pidasid uuritavad kõige ohtlikumaks

vägivaldseid mängu, kus imiteeritakse kellegi tapmist, õhku laskmist võid muud seesugust. */Aga see mõju, mida on selgelt näha, et arvutimängud, sest seal ma tulistan ja tapan ta ära ja sellest lähtuvalt esimeses klassis räägitakse, et ma tapan teid kõiki ära, ma lasen maailma õhku./* Kui terve psüühikaga nooruk suudab vahet teha kübermaailmas ja reaalses maailmas toimuval, siis riskigruppi kuuluvale õpilasele ei tule vägivaldsed arvutimängud kindlasti kasuks, leidis üks uuritav. Langman (2009:9) on kirjutanud, et tuhandete inimeste tapmine videomängus võis muuta koolitulistajad tundetuks vägivalla suhtes ja sellest tingitult muutus päästikule vajutamine reaalses elus lihtsamaks. Väga tõsiselt peaks suhtuma õpilastesse, kellel on tekkinud fanaatiline huvi vägivaldsete arvutimängude vastu. Kuna arvutimänge mängitakse tavaliselt kodus, siis siinkohal peaks vanemad kriitilise pilguga vaatama, milliseid mängu nad lasevad enda lastel mängida.

3.2.1.4. Meedia mõju

Rääkides teguritest, mis võivad ajendada õpilast vägivaldselt käituma, nimetati esimese asjana meedia mõju. */Meedia mõju on kindlasti suur vägivaldse käitumise tekkimiseks./* Ajakirjandusest võib iga päev lugeda mõne vägivaldse sündmuse kohta uudiseid. Suurt kajastust leiavad koolitulistamisjuhtumid erinevates riikides. Räägitakse tapmistest, suitsiidterroristidest, jõhkratest mõrvadest ja kõigest muust seesugusest. Telekas näidatakse sageli vägivaldseid seriaale ja filme, uudised kajastavad vägivallaga seotud juhtumeid. Kuidas sellised vägivaldsed saated mõjuvad lastele? Üks uuritav leidis, et õpilaste arvates see, mis kinos või televiisoris jookseb on „jube lahe“ ja sellest tulenevalt tahetakse mõningaid asju järele proovida mõtlemata, millised võivad olla tagajärjed. */Ja kui ma näen filmi „Klass“ ja kohustuslikuks korraks ja kui mul on midagi psüühiliselt viga, ma saan sealt väga head inspiratsiooni, kuidas asju ajada./* Eesti filmis „Klass“ otsustasid kaks tegelaskuju koolikiusamisele lõpu teha tappes enda kiusajad. Seda filmi on näinud enamus Eesti koolide õpilasi, kas iseseisvalt või kohustuslikuks korraks, koos õpetaja, koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi poolsete kommentaaride ja üldise aruteluga. Uuritava arvates võivad sellised filmid olla ajendiks, et vägivaldselt enda probleeme lahendada.

Paljud USA-s toimunud koolitulistamisjuhtumid on toime pandud inspireerituna esimestest koolitulistamise juhtumitest, mis 90ndate alguses aset leidsid ja meedia poolt suure kajastuse osaliseks said. Pekka-Eric Auvinen (aastal 2007, Soomes, Jokelas koolitulistamise korraldaja – autor) koostas „Naturaalse valiku manifesti“, mis oli täis Eric Harrise (aastal 1999, Colorados koolitulistamise korraldaja – autor) tsitaate ja viiteid (Langman, 2012).

Johanna Sumiala & Minttu Tikka (2010) uurisid Soomes toimunud Jokela (2007) ja Kauhajoki (2008) koolitulistamisi kui meedia kajastuse poolt tekitatud katastroofi. Uurijad leidsid, et kopeerides, korrates ja taaskasutades olnud tulistamiste materjali, on võimalik täide viia uusi koolitulistamisi igal pool maailmas (Sumiala & Tikka, 2010:27). Kuna erinevates uurimustes on leitud, et meedias kajastunud vägivaldsed sündmused võivad olla ajendiks järgmistele vägivaldsetele sündmustele, siis tuleks väga kriitiliselt suhtuda meedia kajastustele. Üks uuritav rääkis, et koolis on võimalik mingi aja möödudes rääkida juhtunust ja sellest, millised võisid ajendid olla, et keegi sellise rünnaku korraldab, kuid kindlasti ei tohiks teemat üle paisutada. Väga delikaatselt tuleks suhtuda sellesse, kuidas õpilastega rääkida teemadel, mis võivad mõnele õpilasele just mõtte tegutsemiseks anda.

Peamine mõte, mis intervjuudest kajama jäi oli see, et meedial on väga suur mõju, mis puudutab vägivaldsete olukordade tekkimist. Põhilise probleemina toodi välja see, et räägitakse põhjalikult juhtunust, aga ei räägita tagajärgedest. */Aga keegi ei räägi avalikult sellest, mis nendest (ähvardajad, tulistajad) tegelikult edasi saab./* Uuritav arvas, et kui meedia kajastaks tagajärgi ja karistust, mis ähvardajat ees ootab, siis hoiaks see ehk nii mõnegi ähvardusplaani ära. Samas kui õpilane planeerib tõsiselt tulla kooli kellelegi füüsiliselt viga tegema, siis ilmselt ei ole määravaks see, mida ja kuidas meedia vägivaldseid sündmusi kajastanud on. Langman (2009) on kirjutanud, et otsest seost vägivaldse meedia ja mõrvade vahel pole. Kui selline seos oleks olemas, siis oleks paljud inimesed, kes mängivad vägivaldseid videomänge või vaatavad vägivaldseid filme, tapjad. Kuid Langman rõhutab, et vägivaldsed pildid ja sisu võivad olla ebastabiilse ja meeleheitel noore isiku puhul tugevaks mõjutajaks (2009:9).

3.2.2. Hoiatavad märgid, et õpilane planeerib rünnakut (Langman, 2012)

Peamised äkkrünnakud, mis on õpilaste poolt koolis korraldatud, on koolitulistamised. Rünnakuid võib olla ka teistsuguseid, aga kõige rohkem on uuritud just koolitulistamisrünnakuid. Spekuleeritud on selle üle, miks koolitulistamised on aset leidnud, mis on need põhjused, miks õpilane võtab relva ja läheb kooli inimesi tapma. „Pole olemas koolitulistaja tüüpilist demograafilist profiili“ (Langman, 2005). Kuna Dr. Peter Langman on nõutud ekspert, kes on palju uurinud koolitulistajaid ja nende psühholoogiat, siis kasutan tema kirjutatud artiklit „School Shootings: The Warning Signs“ (2012), milles ta kirjutab hoiatavatest märkidest, mis eelnesid USA-s, Kanadas ja Soomes toimunud koolitulistamistele. „Koolitulistamisi on võimalik ennetada, kui on selge, millised on ohumärgi ja rünnakule

eelnev käitumismudel“ (Langman, 2012:1). Järgnevalt autori lühikokkuvõte artiklis kirjutatud ohumärkidest.

Otsene oht/ähvardus – kõige otsesemaid ohumärke on tihti ignoreeritud, kuna inimesed ei võta neid lihtsalt tõsiselt. Osade koolitulistamisjuhtumite puhul on koolitulistajad eelnevalt hoiatanud eakaaslast, et planeerivad rünnakut, aga teised õpilased pole seda tõsiselt võetud ega ka koolis/kodus kellelegi teatatud. Arvatakse, et kui inimene tõesti planeerib massimõrva, siis ei räägi ta sellest avalikult. Noored, kes planeerivad koolitulistamist, jätaavad tihti maha jälje sellest, mida nad tahavad teha. Tulistajad on üritanud kaasata enda plaanidesse ka teisi õpilasi. Parim strateegia selliseks puhuks on see, kui õpilased on teadlikud ohumärkidest ja neile on õpetatud, et kui nad kuulevad midagi või üritatakse neid kaasata rünnaku plaanidesse, siis tuleb sellest koheselt teatada kooli juhtkonda.

Imetus ja imitatsioon – vähem märgatav ohumärk on see, kui õpilane kiidab heaks olnud koolitulistamisejuhtumid öeldes, et see on lahe või, et keegi võiks midagi sellist ka siin korraldada. Paljud koolitulistajad on olnud lummatud eelnevates koolitulistamisjuhtumitest ja nad on rääkinud oma huvist teistele. On olnud juhuseid, kus õpilased, kes planeerivad koolitulistamist, võtavad eeskujuks olnud rünnakud, kopeerides rünnakuviisi, aega, ründajate riietust ja ütlist. Ka on külastatud koole, kus koolitulistamine on toimunud. Otseseks ohumärgiks on see, kui õpilasel on koolitulistamine kinnisideeks ja ta näitab oma oleku ja tegudega suurt huvi selle vastu.

Koolitööd kodus ja koolis – on olnud juhuseid, kus koolitulistajad on oma koolitöödega eelnevalt aimata andnud, et planeerivad midagi. Õpetajaid on see muutnud murelikuks, aga mitte piisavalt, et sekkuda. Koolitulistajad on teinud koolis ettekandeid, kuidas ise ehitada pommi. Loovtöodes nagu kirjand, on koolitulistajad fantaseerinud teiste tapmisest, kirjutades detailselt, kuidas nad seda teeks. Ka on leitud koolitöödest märke selle kohta, kui õpilasel on enesetapu mõtted peas. Koolitööd otseselt ohumärgina võtta on keeruline, kuid siiski tuleks selliste tööde puhul kindlasti uurida, mida õpilane on mõelnud.

Koolitulistamise projektid: reaalsus ja väljamõeldis – paljud koolitulistajad on koostanud projekte ja teisi töid koolitulistamise kohta, kaks koolitulistajat tegid video selle kohta, kuidas koolis toimub tulistamine. Võimalik, et õpilane kirjutab vägivallast ja/või koolitulistamisest lihtsalt puhtast uudishimust. Murelikuks peaks sellised kirjatööd ja muu tegema siis, kui on märgata ka teisi ohumärke. Paljud õpilased kirjutavad tänapäeval vägivaldseid jutte, on oluline, et sellistel puhkudel üle ei reageeritaks. Küll aga peaks reageerima, kui õpilane kirjutab oma töös sellest, kuidas õpilane tapab teisi õpilasi.

Kaudsed ohumärgid – kaudsete ohumärkide märkamine on raske, sest igasugune käitumine ei pruugi midagi olulist tähendada ja on kergesti selgitatav. Siiski tuleks tähelepanu pöörata, kui õpilane räägib, kuidas ta unistab inimeste mahalaskmisest, kuidas on inimesi, kes ei vääri elamist. Tähelepanelikuks peaks tegema ka see, kui õpilane kogub relvi ja harjutab nendega, räägib pommidest, ehitab ja õhkab neid. Paljud koolitulistajad on olnud Hitleri austajad ja kopeerinud natside käitumismalle. Sellised käitumisviisid olid teada erinevatele inimestele, aga kuna omavahel sellest ei räägitud, siis jäi puudu ka tervikpilt koolitulistajast. Seetõttu on väga tähtis, et koolis ja väljaspool kooli töötavad isikud omavahel räägiks, kui märgatakse selliseid ohumärke.

Ohumärgid kodus – mitmel koolitulistamise juhul olid vanemad teadlikud oma lapse käitumisest, millest oleks võinud välja lugeda konkreetseid ohumärke. Lapse suur huvi relvade vastu ja tahtmine neid omada. Koolitulistajate vanemad on leidnud kodust pommiehituseks vajalikku materjali, kuid visanud need lihtsalt minema. Kui vanemaid teeb murelikuks lapse ebatavaline huvi relvade või muu seesuguse vastu, siis peaksid nad rohkem tähelepanu pöörama lapse käitumisele ja soovituslik on isegi rutiinselt lapse toas läbiotsimisi teha.

Ohumärgid internetis – paljud koolitulistajad on postitanud sõnumeid, fotosid ja videoid interneti, milles on olnud hoiatavaid märke eelseisva rünnaku kohta. Häirivad tekstid, kus kirjutatakse tapmisest ja surnukehadest, fotod poseerivast õpilasest, kellel on käes relv ja videod, kus õpilane tulistab millegi pihta – kõik sellised postitused peaks tegema väga ettevaatlikuks.

„Vägivalla ennetamine on keeruline. Õpilase käitumine võib muuta murelikuks, kuid ei pruugi tähendada veel otsest ohtu. Kui õpilase puhul on märgata mitut ohumärki, siis otsese rünnaku oht tõuseb“ (Langman, 2012:6).

3.3. Tegutsemine kriisiolukorras Eesti koolis

Rääkides uuritavatega tegutsemisest, kui tekib probleem mõne õpilasega või koolis on kriisiolukord, siis olid kõik nõus, et tegutseda tuleb kohe. Õpilaste erinevate probleemide ilmsiks tulemisel tuleb koheselt tegutseda, ei tohiks jätta õpilast tema murega üksi. Mis puudutab antisotsiaalseid probleeme, siis uuritavate arvates oli väga oluline, et tegutseda tuleks kohe, sest vastasel juhul võib jääda õpilasele mulje, et kiidetakse tekkinud olukord heaks. Igapäevases töös võib kõike ette tulla. *Meil on siin mõnikord niimoodi, et nii öelda kriisiabi korras, et mis sa oled planeerinud päevas, sa ei saa seda teha, sellepärast, et tuleb*

järjest/ (probleemid õpilastega). Uuritav mõtles selle all seda, et kunagi ei ole teada, mis kõik juhtuda võib. Valmis peab olema kõigeks ja olenevalt olukorrast tegelema juhtunuga koheselt. Mis puudutab võimalikke eluhtlikke kriisiolukordi, siis ennekõike pidasid uuritavad tähtsaks ohu kõrvaldamist ja seejärel kohest adekvaatse info jagamist, et ei tekiks kuulujutte. Ka peeti tähtsaks kriisijärgset tööd, mille pikkus võib varieeruda, olenevalt juhtunust. Et võimalike kriisiolukordadega tegeleda, peavad koolid koostama kriisiplaanid, mille järgi toimitakse.

3.3.1. Kriisiplaan

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (2010) paragrahv 45 järgi peavad koolid koostama hädaolukorra lahendamise plaani. Teisisõnu peavad koolid välja töötama kriisiplaani, kus on täpselt kirja pandud, kes kuuluvad kriisimeeskonda ja milline on tegutsemine erinevate kriisiolukordade puhul. Rääkides uuritavatega kriisiplaanidest, siis nendes koolides, kus intervjuu läbi viisin, on see plaan olemas või koostamisel. Oluliseks peeti seda, et kriisiplaan oleks võimalikult lihtne, konkreetne ja selgesti meelde jätav. Uurides X kooli kriisiplaani, siis selles on välja toodud kes kuuluvad kooli kriisimeeskonda, esmaabi andjad, vajalikud hädaabinumbrid, võimalikud kriisisituatsioonid, millede puhul on lahti kirjutatud, kuidas käituda, lisaks tegevusjuhised ja teavitamine. On määratletud ka see, kes võimaliku kriisiolukorra puhul koolis meediaga suhtleb.

Kriisisituatsioone, mis võivad koolis ette tulla, on järgnevad: avarii, õnnetused, rasked vigastused ja traumad, õpilase või koolitöötaja surm koolis või väljaspool kooli, suitsiidi juhtumid, erinevad õnnetusjuhtumid väljaspool kooli, tulistamine, vägivaldsed sissetungijad, õpilase kadumine ja keelatud ainete tarvitamine. Olukordi, mida koolis ette võib tulla on ilmselt rohkem, kui ühes kriisiabiplaanis on. Plaanis on täpselt kirjutatud, kuidas käituma peaks kriisiolukorras. Kõige tähtsamaks pidasid uuritavad kriisiolukorra juures kiiret info liikumist, et oleks täpselt fikseeritud, mis on juhtunud. */Et kõige olulisem selliste kriisisituatsioonide puhul on see info vahetus./* Kui on kindlalt teada, mis toimub, siis saab juba vastavalt plaanile ka edasi tegutseda. Teine tähtis punkt kriisiolukorra puhul oli meediaga suhtlemine. Meedia huvi koolis juhtunud õnnetuste, ähvarduste ja muus seesuguse suhtes on väga suur ja seetõttu pidasid uuritavad väga oluliseks, et info, mis koolist välja antakse, oleks juhtunust võimalikult täpne ja paika on pandud ka see, kes meediaga suhelda võib sellistes olukordades.

Kriisiplaani kitsaskohtadena nähti seda, et hetkel ei tea keegi, kuidas plaan tegelikult toimib, kui realselt kriisiolukord käes on. Ka leidis üks uuritav, et hetkel tehakse neid plaane

pigem sellepärast, et seda on vaja teha. */Et praegu on see, et ei nähta, miks seda vaja on, vaid tehakse lihtsalt asi ära paberimajanduse pärast./* Kuidas ja kas kriisiplaan töötab kriisiolukorras, kus näiteks õpilaste elud on ohus, ei oska keegi öelda. Loota võib sellele, et seda kunagi vaja ei lähe. Samas annab kindlasti sellise plaani väljatöötamine kindlustunnet juurde ja paneb rohkem tähelepanu pöörama võimalikele kriisiolukordadele, mis võivad juhtuda ja selle nimel pingutama ennetustöö raames, et selliseid olukordi ei tekiks.

Uurides X kooli kriisiplaani lähemalt, siis kooli kriisigruppi kuuluvad lisaks teistele ka sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog, kes on antud magistritöös uuritavate rollis. Nende ülesanded koos teiste kriisimeeskonna liikmetega on kokku panna info kriisiolukorras, mis edastatakse õpetajatele ja õpilastele, katkestada õppetöö või muuta selle jätku vastavalt vajadustele ja organiseerida edasist tegevust olenevalt juhtunust ja olukorras.

3.4. Ennetustöö

Sotsiaalpedagoogid ja koolipsühholoogid tegelevad omas töös ka igapäevaselt ennetusega. Vestlevad õpilastega, õpetajatega, peavad nõu omavahel või konsulteerivad spetsialistidega väljaspool kooli. Aktiivne tegevus ennetuse raames on läbi põimunud igapäevase tööga. Milline võiks olla ennetustöö eluhtlike olukordade vältimiseks? Sellist ühest plaani ei osanud ükski uuritav välja tuua, sest ennetustöö koolis on igapäevane tegevus. Peamisena nägid uuritavad seda, et õpetajad märkaks muutusi õpilaste käitumises ja reageeriks sellele. Lisaks on õpetajad need, kes peaks selliseid teemasid puudutama vastavalt vajadusele. */Õpetajatel, eriti klassijuhatajatel on võimalus rääkida õpilastega vägivallast, selle erinevatest avaldumisviisidest ja tagajärgedest./* Ka ei tohiks tähelepanuta jätta ühtegi ähvardust, mis on suusõnaliselt või veebikeskkonnas tehtud. Mis aga puudutab koolitulistamisjuhtumeid, ähvardusjuhtumeid, mida ka Eestis esinenud või muid suurt kajastust leidnud õnnetus/vägivalla juhtumid, siis enamus uuritavaid leidis, et koolis ei tohiks kindlasti üle paisutada neid teemasid. Päevakajaliste teemade puhul ollakse valmis (ka õpetajad) õpilaste küsimustele vastama ja huvi korral juhtunust rääkima. Selliseid teemasid käsitledes peaks aga väga ettevaatlik olema, et kellelegi just mõtet pähe ei tuleks. */... et nüüd lähme õpilaste juurde ja küsime, et mis nüüd juhtuks kui... vaat see annab idee ja seda meie ei tee./* Uuritavad arvasid, et olnud juhtumeid on hea analüüsida mingi aja möödudes ja kindlasti rääkida ka tagajärgedest, mida meedias harvem kajastatakse.

Peatükis 3.9.1. räägitakse mittetolereerimise põhimõttest, kui võimalikust ennetusviisist käsitlemaks eluhtlikke olukordi koolis. Sharp ja Smith (2004) on välja pakkunud võimaluse,

kuidas mittetolereerimise põhimõttele sarnaselt võiks õpilased kiusamist taunida täiesti passiivselt: jättes agressiivse käitumisega kaaslased oma seltskonnast välja; kaasates seltskonda neid, kes on kiusamise ohvriks sattunud; keeldudes kiusamisega kaasa minemast; väljendades oma hukkamõistu mitteverbaalselt ega ignoreeri kiusamist. Kui õpilased näitavad tolereerimatust kiusamise suhtes välja on võimalik, et vaimse ja füüsilise vägivalla esinemine koolides väheneb.

Ennetuseks ja heaks mõjutusvahendiks ei pidanud uuritavad seda, kui õpilane kõrvaldatakse õppetööst mõneks ajaks või saadetakse kasvatuse eritingimusi vajajate kooli. */See on sellest hetkest probleemi kõrvaldamine./* Toming (2009) uuris õpetajate tõlgendusi koolikohustuse eiramise ennetamisele, tuues välja ka õpetajate arvamused nende tegurite kohta, mis ennetustööd takistavad. Nendeks olid vähesed teadmised, hirm tegutsemise ja abi otsimise ees, ajapuudus, süüdlaste otsimine ja süüdistamine ning eelarvamused (Toming, 2009). Kõrvutades sotsiaalpedagoogi, koolipsühholoogi ja õpetaja arvamusi ennetustööd takistavatest teguritest, selgub, et õigeks ei peeta seda, kui õpilase soovimatu käitumise puhul rakendatakse karne meetmeid, kus peamiseks on probleemi likvideerimine mitte probleemi lahendamine.

3.5. Koostöövõrgustik eluohtliku vägivalla ennetamiseks ja tegutsemiseks

Selleks, et koolipäevad mööduks sujuvalt, ei oleks probleeme või tekkinud mured saaks kiirelt lahendatud, on vaja erinevatel osapooltel koostööd teha nii ennetustöö raames, kui ka juba tekkinud probleemide lahendamisel. Põhivõrgustikku kuuluvad koostööpartnerid uuritavate arvates on kooli juhtkond, õpetajad, klassijuhatajad, sotsiaalpedagoog, koolipsühholoog, med. õde. Väljaspool kooli on partneriteks politsei, päästeamet, lastekaitse, tugikeskused, alaealiste komisjon.

3.5.1. Koostöö sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi vahel

Koostöö ühes koolis töötava sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi vahel on vältimatult vajalik. Kraav väidab (Kraav, Kõiv, 2001:25), et vaja on psühholoogi ja sotsiaalpedagoogi koostööd vägivaldsete väljaselgitamisel ja koolivägivalla vastase töö organiseerimisel. Selleks toimuvad pidevad diskussioonid ja tegevusplaani väljatöötamine ning tegutsemine. Üleskerkinud probleemide korral enamasti pööratakse esmalt üksteise poole, et hinnata olukorda. */Tegelikult meil siin see asi toimib, et saame kokku ja räägime asjadest, mis päevakorras on./* Omavaheline arutelu ja tegutsemine igapäevaselt ja ka kriisiolukordades on

uuritavate jaoks loogiline, sest ollakse kohapeal ja toimuva sees. Tähtsaks peeti seda, et juhtum ootele ei jääks, et tuleb tegutseda kohe. Sotsiaalpedagoogid ja koolipsühholoogid saavad konsulteerida ka teiste ametikaaslastega, aga siinkohal ainult üldiselt, ilma detailidesse laskumata. *./...meil on see andmekaitse asi, et kui mul on juhtum, siis ma ei tohi sellest asjast ju rääkida./* Tavaliselt konsulteerivad sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog omavahel, et jõuda parima lahenduseni. Kindlasti annab tuge igapäevases töös ja kriisilukordades see, et on kolleeg, kelle käest nõu küsida. Positiivsena nähti seda, et kuigi töötatakse koos ühtede ja samade probleemidega, siis lähenemismurk võib teine olla, mis kindlasti aitab asjade lähenemisele paremini kaasa. Koolides, kus on tööl nii sotsiaalpedagoog kui ka koolipsühholoog, on hea see, et ühe puudumisel on teine tegutsemas. *./Et meil ühelt poolt on tööülesanded ära jaotatud, aga teiselt poolt katame üksteist./* Üksteise katmise all mõeldi seda, et kuigi tööülesanded on omavahel ära jaotatud, siis vajaduse tekkimisel asendatakse üksteist. Selline süsteem saab toimida siis, kui omavaheline koostöö ja mõistmine on olemas. Võib tekkida olukordi, kus koolipäeval puuduvad mõlemad, sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog, sellisel juhul sekkub vajadusel õppealajuhataja või klassijuhataja.

3.5.2. Koostöö õpetajatega

Kõige tähtsamaks pidasid uuritavad õpetajatega koostööl seda, et õpetajad märkaks muutusi õpilase olekus ja käitumises ning vastavalt vajadusele sekkuks või informeeriks sotsiaalpedagoogi või koolipsühholoogi. *./Just see, et esimene suhtlus oleks õpetajal endal lapsega, et ta üldse räägib, uurib./* Kuna klassijuhatajad ja aineõpetajad puutuvad igapäevaselt õpilastega kokku, siis on neil ka tunduvalt parem ülevaade õpilaste käekäigust ja tegemistest. Leiti, et õpetajal on tunduvalt parem oma igapäevatoos kontakt saavutada õpilasega ja ehitada üles usaldussuhe, et õpilane mure korral julgeks õpetaja poole pöörduda. *./Üldjuhul on ikkagi nii, et õpetaja püüab esimese hooga ikka ise välja selgitada, mis tegelikult nüüd toimub./* Kuidas õpetaja edasi tegutseb, oleneb juba probleemist, kas leitakse lahendus õpilasega vesteldes ja ise tegutsedes, või on vaja pöörduda spetsialisti (koolipsühholoog, sotsiaalpedagoog) poole. Kuna koolid on suured, siis kõige paremaks peeti seda, kui klassijuhatajad hoiavad ise õpilastel silma peal, et tekkinud probleemide korral koheselt reageerida. Kraav on kirjutanud (Kraav, Kõiv, 2001:19), et traditsiooniliselt on kasvatusprobleemides loodetud eelkõige klassijuhatajale, klassijuhataja on olnud vastutav kõige eest, mis ta klassis toimus. Vastutus kogu klassi ees on suur, kuid käib klassijuhataja ametiga kaasas. Klassis tekkinud probleemide korral on tavaliselt klassijuhataja esimene, kes

peab reageerima. Kas ja kuidas sotsiaalpedagoog ja/või koolipsühholoog sekkub, on tavaliselt klassijuhataja otsustada.

Ühe positiivse aspektina tõid uuritavad välja selle, kui koostöö õpetajatega on ennetus/märkamis tasandil. */Õpetajad väga edukalt on märganud selliseid muutusi, mis on mõnes lapses toimunud, mis on muret tekitanud, just selliseid ohusignaale./* Sellistes olukordades toimub kõigepealt konsulteerimine sotsiaalpedagoogi või koolipsühholoogiga, et kuidas edasi käituda. Kas õpetaja räägib ise õpilasega ja selgitab välja, mis probleem või mure õpilasel on või siis leitakse ühiselt, et parim oleks, kui õpilane suunata kohe abispetsialisti poole.

Lisaks õpilastega seotud probleemidele on ka õpetajatel kooliga seotud muresid, millele ei osata lahendust leida või puudub see üldse. */Probleem on selles, et kuidas aidata iseennast, et vältida läbipõlemist./* Üks uuritav leidis, et sellistel puhkudel on väga tähtis, et ei süüdistataks ennast. Siinkohal peeti oluliseks seda, et õpetaja tunneks, et ta saab pöörduda sotsiaalpedagoogi või koolipsühholoogi poole, et oma muredest rääkida. Osades koolides see nii toimibki, aga on neid koole, kus ei toimi. On õpetajaid, kes abi küsimist vajalikuks ei pea. */Kindlasti on neid, kes arvavad, et teavad kõike või siis häbenevad ja peavad nõrkuse märgiks abi küsimist./* Sellise mõtlemisviisiga õpetajatega on ilmselt raskem usaldussuhet luua ja koostööd teha. Kui õpetaja on juba probleemiga abispetsialisti poole pöördunud ja oma murele ka lahenduse saanud, siis kindlasti julgustab see õpetajat ka järgmisel korral sotsiaalpedagoogi või koolipsühholoogi poole pöörduma. Üks uuritav arvas, et koostöö (sotsiaalpedagoogi, koolipsühholoogi, õpetaja vahel) tugevdamiseks ja üksteise paremaks mõistmiseks on kindlasti abiks omavahelised arutelud ja ühised tegevused kolleegidega koolis ja väljaspool kooli. Argipäeval koolis räägitakse kooliasjadest ja õpilastega seotud probleemidest. Üksteisega tutvumiseks ja paremaks läbisaamiseks on hea, kui osaletakse õppetöövälistel üritustel. Vabamas õhkkonnas on tõenäolisem, et inimesed avavad üksteist rohkem ja läbi selle õpivad kolleegid üksteist tundma. Võimalik, et suureneb ka usaldus ja sellest tingitult paraneb ka koostöö.

Probleemina koostööl õpetajatega nähti seda, et kui pöördutakse sotsiaalpedagoogi või koolipsühholoogi poole, siis oodatakse ka koheselt tulemusi. */Et kui probleem on olnud esimesest klassist alates ja kui nüüd jõuab viiendas, kuuendas klassis see laps minu juurde, siis loodetakse, et homme on juba probleem lahendatud./* Osad uuritavad tõid välja, et on olnud juhuseid, kus koheselt probleemile lahendust pole leitud ja tekkinud olukorra lahendamine võtab kauem aega, siis enam ei pöördutagi nende poole, sest kohest abi ei saadud. Muret tekitas ka see asjaolu, et on klassijuhatajaid, kes ei pööra tähelepanu õpilaste

probleemidele kuna töökoormus on niigi suur. */Ma saan aru, et see on lisakoormus, aga see on ainuke viis, kuidas nii suures koolis asjad toimida saaks./* Asjade toimimise all mõtles uuritav seda, et õpetaja saavutab õpilasega parema kontakti ja suhtleb temaga iga päev ja seetõttu on tõenäolisem, et õpetaja ka õpilases muutusi märkab ja sellele ka reageerib ja tegutseb. */Meie ju ei pääse lastele niimoodi ligi, me ei käi ju nurga taga piilumas./* Uuritavate jaoks on tähtis, et õpetaja ise pööraks õpilastele rohkem tähelepanu ka ainealaste teadmiste väliselt. Kraav on öelnud, et paljud klassijuhatajad on oma rolli täitnud innukalt ja vastutustundlikult, aga tase on paratamatult erinev – suur osa õpetajaid tajub paraku oma põhikoormusena ainealaste teadmiste andmist, mis on ka palju kergemini kontrollitav (Kraav, Kõiv, 2001:19).

Rääkides nende uuritavatega, kellel koostöö õpetajatega sujus, siis sai selgeks, et tähtis on, et koolis töötavatel inimestel oleks ühised vaated, et koostöö sujuks ja vastastikune mõistmine oleks täielik. Tähtsaks peeti ka seda, et oleks vastastikune usaldus, kui spetsialist ütleb, et tegu on tõsise probleemiga ja sellega on vaja pikemalt ja süvitsi tegeleda, et teised osapooled siis ka mõistaks seda ja toetaks.

Kuidas aga õpetaja saaks toetada koolis töötavat sotsiaalpedagoogi ja/või koolipsühholoogi? Intervjuude põhjal võib arvata, et õpetajate poolne toetus väljendub selles, kui nad usaldavad abispetsialistide tööd ja julgevad nende poole pöörduda igasuguste küsimuste ja muredega. Probleemina nägi üks uuritav seda, et tihti arvatakse, et tema, kui kogunud abispetsialist ei vajagi toetust. */Mul ju kogu arsenal, et ennast ise toetada ja kui ei oska, siis pole tasemel./* Siinkohal tuleb taaskord välja, kui oluline on üksteise mõistmine ja abistamine. Igale probleemile ei olegi lahendust. Tähtis on see, et ei hakataks ennast või üksteist süüdistama selles.

3.5.3. Koostöö kooli juhtkonnaga

Põhivõrgustiku liikmetena koolis, lisaks teistele, nähti ka kooli juhtkonda. Kes sinna kuuluvad on iga kooli enda otsustada. Antud magistritöö jaoks uuritud kümnest spetsialistist mitte ükski ei kuulu enda kooli juhtkonda. Võimalik, et seetõttu peeti eriti oluliseks seda, et juhtkond toetaks sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi tööd. */... sest juhtkond mõjutab allpool olevaid õpetajaid./* Mõjutamise all mõeldi seda, et kui juhtkonna poolt on usaldus ja toetus sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi tööle olemas, siis peegeldub see ka suhetes teiste õpetajatega. Ühelt poolt on uuritavatel kindlam teha oma tööd, kui on tunda juhtkonna poolset toetust. Teiselt poolt annab see ka õpetajatele signaali, et kui juhtkond usaldab ja

toetab sotsiaalpedagoogi, koolipsühholoogi tööd, siis on ka õpetajal julgem nende poole abi saamiseks pöörduda. Abi saamiseks pöõrdutakse tihti juhtkonna poole ja seetõttu on uuritavate arvates eriti oluline, et juhtkond abi küsimisele ka vastaks.

Kriisilukorras on koostöö kooli juhtkonnaga vältimatu ja hädavajalik. Enamasti kuulub kriisimeeskonda lisaks sotsiaalpedagoogile, koolipsühholoogile, teistele isikutele ka kooli juhtkond, kas siis kõik liikmed või osa neist. Siinkohal on eriti tähtis, et koostöö kõikide meeskonnaliikmete vahel oleks hea, et tekkinud kriisilukord kiirelt ja tõsisemate tagajärgedeta lahendada.

Probleemina koostööl juhtkonnaga nähti seda, kui juhtkonna poolne usaldus ja toetus on vähene. */Pigem ootaks liitlasi nendest, kui et peab pidevalt tõestama, et nii peab tegema./* Kõikides uuritud koolides seda probleemi polnud, sest koostöö uuritavate väitel toimib väga hästi. Küll aga töid ühed uuritavad välja, et väga keeruline on enda tööd teha, kui puudub juhtkonna toetus ja sellest tingitult ka osaline õpetajate poolne usaldamatus. Sellisel juhul on konflikt osapoolte vahel kerge tekkima. Olenemata konfliktist see aga tööd ei takista, leidis üks uuritav. See tähendab, et oma tööd ta tegemata ei jäta, küll aga on seda tunduvalt raskem teha. Võrreldes erinevates koolides toimivat koostöö taset juhtkonna ja sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi vahel, siis on väga selgelt näha, kui oluliseks peetakse juhtkonna toetust ja abi igapäevases töös ja ka kriisilukordades.

3.5.4. Koostöö õpilase ja perega

Üllatav oli see, et kõikide intervjuude puhul räägiti vähe koostööst õpilase ja tema vanematega. Lugesdes korduvalt intervjuude transkriptsioone, siis on näha, kuidas koostöö õpilasega on läbi põimunud sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi igapäevatoös. Rääkides igapäevases elust koolis või võimalikest kriisijuhtumitest, siis rääkisid uuritavad ka õpilastest. Esimene samm koostööl õpilasega on temaga suhtlemine ja kontakti loomine. Esmase kontakti loomisel on enamasti abiks klassijuhataja või aineõpetaja, kes õpilases toimunud muutuste või probleemide korral pöõrdub sotsiaalpedagoogi või koolipsühholoogi poole, kes siis vajadusel ise õpilasega vestleb. Esimene kokkupuude abispetsialisti ja õpilase vahel tavaliselt ongi vestlus, kus luuakse ka usaldussuhe. Õpilasel peaks tekkima tunne, et ta saab usaldada oma mure sotsiaalpedagoogile või koolipsühholoogile. Soosaar (2011) kirjutas magistritöös, et usaldussuhte ülesehitamine oli sotsiaalpedagoogide sõnul tulemuslik siis, kui õpilased julgesid ise oma probleemidega sotsiaalpedagoogi poole pöõrduda ning olid valmis abi vastu võtma. Selleks, et koostöö oleks võimalik ja pakutav abi vastu võetaks, peavad

mõlemad osapooled tahtma koostööd teha. Selline tunne saab tekkida ainult siis, kui usaldatud mure jääb usaldaja ja usaldatava vahele. On olukordi, kus abispetsialist peab pöörduma kellegi kolmanda poole, aga et usaldussuhe ei katkeks, siis peab ta eelnevalt õpilast teavitama sellest. Viiralt (Tulva, 2001) on öelnud, et väärrib rõhutamist lapse mõistmine tegutseva subjektina kellel on oma seisukohad ja õigused ning keda tuleb kuulda võtta tema isikut puudutavates küsimustes. Koostöö õpilasega saab toimida siis, kui arvestatakse õpilase enda arvamust teda puudutavates küsimustes.

Rääkides uuritavatega võimalikest koostööpartneritest, siis kõige vähem mainiti perekonda. */Üks oluline asi on jäänud mainimata, et perekond on ju ka. See on selles suhtes iseenesest mõistetav./* Loomulikest asjadest ei räägita, samas tuli intervjuudes korduvalt välja koostöö koduga, mis seisnes peamiselt õpilasega seotud probleemidest rääkimises. */Tavaliselt ikka oleme koos lapse ja vanemaga olukorda arutanud.* Sotsiaalpedagoog ja/või koolipsühholoog kohtub õpilase vanematega tavaliselt siis, kui on koolis esinenud probleeme. Kriisiolukorra puhul toodi välja, et juhtunust teavitatakse ainult asjaga seotud inimesi, ka vanemaid. */Kui koolivõrgustik kohtub, siis kohtub perekonnaga ka./* Kokkusaamistel, kus arutletakse õpilase käitumis-, hinnete- või sotsiaalprobleemide üle, viibib alati ka õpilase üks vanematest või ametlik esindaja.

Probleemina koostööl vanematega nähti seda, kui kodu ei taha koostööd teha, kohustatud nad selleks pole. Uuritavate arvates on sellistel juhtudel, kui kodu ei taha koostööd teha, väga keeruline probleeme lahendada. Sellisel juhul üks võimalus on pöörduda koolivälise spetsialisti poole, kes võtab olenevalt olukorrast ise vanematega ühendust. Teine variant on proovida probleem lahendada koolis koos õpetajate ja abispetsialistidega abiga. Reaalsus on aga see, et kui vanemad pole mingil tasandil nõus koostööd tegema, siis sisuliselt jääb tekkinud probleem lahenduseta. */Paljud asjad nõuavad lapsevanema nõusolekut või aktiivset pingutust, osalust, et probleem lahendada./* Kraav väidab, et paraku ei saa keegi väljast poolt oma soovi kohaselt muuta kodus ja perekonnas toimuvat (Kraav, Kõiv, 2001:66). Perekonna tõrge abi vastuvõtmisel võib tekkida siis, kui probleemi lahendamisel ei arvestata perekonna kui võrdse koostööpartneriga.

3.5.5. Koostöö koolivälise institutsioonidega

Koostööpartneritena väljaspool kooli nägid uuritavad järgmisi isikuid ja asutusi: psühholoogide ja sotsiaalpedagoogide aineseksioonid, psühhiaater, politsei, päästeamet, laste turvakodu, lastekaitse, omavalitsuse sotsiaaltöötaja, alaealiste komisjon ja haridustugiteenuste

keskus. Koolipoolsed kontaktisikud on tavaliselt sotsiaalpedagoog, koolipsühholoog või siis klassijuhataja, kes teatavad koolis tekkinud probleemidest. Koduste probleemide korral võib omavalitsuse töötaja kooliga ühendust võtta. Kriminaalsete tegude korral pole politsei kohustatud koolile teatama. */Aga politseil on see, et kahekordset karistust ei saa laps, see on eesmärk, millepärast nad kooli ei teavita./* Politsei poolt vastutusele võetud õpilase tegu võib kooli jaoks teatavaks saada siis, kui õpilane on suunatud alaealiste komisjoni. Kellega ja kuidas koostööd vajalikuks peetakse oleneb tavaliselt juhtunust.

On olukordi, kus ennetuse raames tuntakse vajadust, et oma eriala spetsialist tuleks loengut pidama kas õpilastele või õpetajatele. Usaldusväärsem ja kindlasti ka huvitavam on kuulata erialase väljaõppe saanud isikut, kes räägib vajalikust teemast. Kindlasti jõuab sellisel viisil saadud info õpilaste ja õpetajateni paremini kohale. Mitmel korral rääkisid uuritavad, et neil on kindel kontaktisik mõnes ametiasutuses. Kontaktisikuks saamisel toodi välja erinevaid võimalusi, näiteks sõber, kes töötab politseis ja kelle poole küsimustega pöörduetakse. Teise variandina räägiti, et ilmselt kooli asukoha järgi on linn määranud koolidele kontaktisikud erinevates ametiasutustes. Võimalik, et probleemide korral, kus sotsiaalpedagoog või koolipsühholoog peab pöörduma politsei, päästeameti või muu ametiasutuse poole, siis isik, kellega kõige enam suheldakse ja kellega koostöö sujub võib jääda ka hilisemaks kontaktisikuks.

Koostöö kitsaskohtadena väljaspool kooli asuvate isikute ja asutustega nägid uuritavad seda, et alati ei saa kooliväliselt kõikidest detailidest rääkida, sest isikuandmete kaitse seaduse järgi, ei tohi seda teha. Isikuandmete kaitse seaduse (2007) paragrahv 10, punkt 1 ütleb, et isikuandmete töötlemine on lubatud üksnes andmesubjekti nõusolekul, kui seadus ei sätesta teisiti. Isikuandmete kaitse seadusest tulenevatest piirangutest seoses võrgustikutööga on rääkinud ka Käst (2010). Uuritavad leidsid, et kui koolis juhtub midagi, siis tuleb tegeleda sellega kohe ja olemasolevate inimestega. Ehk siis olenevalt juhtunust, otsustatakse koolisisest (sotsiaalpedagoog ja/või koolipsühholoog, õpetaja, õppealajuhataja, direktor) koostöös õpilase ja perekonnaga, kas on vaja pöörduda kooliväliste asutuste poole. Kui tegu on kriminaalse teoga, siis üldjuhul pöörduetakse politsei poole. Kui on tegu psüühikahäiretega, siis psühhiaatri/ psühholoogi poole.

Koostööd takistava tegurina nägi üks uuritav seda, kui on olnud ebameeldivaid kokkupuuteid erinevate ametiasutustega. */Mul on olnud juhtum, kus lastekaitse helistab koju ja öeldakse, et kooli sotsiaalpedagoog ütleb, et teie peres isa peksab last./* Uuritav leidis, et

selline käitumine ei ole adekvaatne ja rikub eelnevalt tehtud töö õpilase ja perega ära. Ennekõike rikub see ära usaldussuhte õpilase ja abispetsialisti vahel. Kui korra on olnud negatiivne kogemus koostööpartneriga, siis teisel korral mõeldakse sügavalt läbi, kas uuesti sama isiku poole pöörduda, või leitakse keegi teine. Kolmanda variandina ei pöörduta üldse kellegi poole vaid püütakse ise hakkama saada.

Peamine mõte, mis jäi kajama koostööst koolivälise tugivõrgustikuga, oli see, et tegutsetakse vastavalt olukorrale. Kriminaalsete tegude korral koostöö politsei ja päästametiga. Psühhiaatrilist abi vajavad õpilased suunatakse spetsialisti poole. Vajadusel võetakse ühendust lastekaitse, turvakodu või mõne muu asutusega. Kui juhtum jõuab sotsiaalpedagoogi ja/või koolipsühholoogini, hindavad nemad olukorda, et edasi tegutseda kooli ja õpilase huvides.

3.6. Olukord Eesti koolides

Vaimset ja füüsilist vägivalda esineb palju Eesti koolides. Kuigi kiusamine pole olnud peamine riskitegur mujal maailmas toimunud äkkrünnakute puhul, siis on ta ikkagi tõsiselt võetav ja arvestatav faktor, mis võib viia õpilase seisundini, kus ta otsustab koolis korraldada äkkrünnaku, mis võib lõppeda hukkunutega. Ei tohiks kõrvale jätta teisi ohumärke, mis uuritud koolitulistajatel on esinenud (vt ptk 3.2.2.). Isiklikult leian, et Eestis on juurdumas mõte, et koolitulistamiste peamiseks põhjuseks on igasugune kiusamine koolis. Nii see päris ei ole ja sellepärast leian, et koolis töötav personal peaks olema teadlikum sellel teemal. Palju on õppida teiste maade koolides õpilaste poolt toime pandud tulistamistest ja pommirünnakutest. Eestis selliseid rünnakuid koolis pole toimunud, küll aga saame rääkida koolitulistamis- ja pommiähvardustest, mida õpilased on koolidele teinud. Siit edasi saab ainult oletada, mis võinuks juhtuda, kui need ähvardused oleks tõeks saanud.

Tundsin huvi selle vastu, kui valmis on sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog selleks, et õpilane võib korraldada äkkrünnaku koolis. Sellepärast küsisin uuritavatelt, et kui reaalseks nemad peavad, et mõnes Eesti koolis võiks toimuda koolitulistamine või mõni muu traagiline sündmus. */Tahaks ju loota, et sellist asja ei juhtu ja iga päev ju teed tööd, et sellist asja ei juhtuks, aga noh ma mõtlengi, et terve maailm ja nende juhtumite kontekstis tundub, et see on reaalne kahjuks./* Kõik uuritavad leidsid, et tõenäosus selleks on suuremal või vähemal määral alati olemas. Üks uuritav ütles, et kui koolis ei tegeleta väiksemategi kiusamisjuhtumitega ja asjad vaikitakse lihtsalt maha, siis on ohtlikud olukorrad kiired tekkima. Lisaks kiusamisele nähti suure probleemina ka perekonnasiseseid probleeme,

majanduslikku olukorda, suuri nõudmisi noortele, lisaks vägivaldse meedia tarbimine ja stressirohke elukeskkond, mis võib vallandada sündmuste ahela, mille tulemuseks võib olla tulistamine, pommiähvardus või muu traagilise lõpuga sündmus. Kõik see on pannud inimesi rohkem mõtlema sellele, kuidas tagada turvalisus koolis.

3.7. Kriisikoolituste võimalused ja vajalikkus käsitlemaks eluohtrlikke olukordi koolis

Turvalisele koolikeskkonnale on hakatud rohkem mõtlema ka eluohtrlike olukordade kontekstis. Kriisiplaanist sai lähemalt räägitud peatükis 3.3.1. Läbi koolituste saab tõsta koolis töötava personali teadlikkust, kuidas käituda äkkrünnaku korral ja millised võimalused on selle ennetamiseks. Koolipsühholoogi ja sotsiaalpedagoogi töö juurde käib pidev enesetäiendamine läbi erinevate koolituste ja loengute. Uuritavad leidsid, et antud teemal koolitused oleks vajalikud. Kooli tasandil kutsutakse tavaliselt õppenõukogu raames spetsialist rääkima aktuaalsest ja vajalikest teemast. Probleemina sellistel loengutel nähti seda, et need on tavaliselt õppenõukogu lõppu planeeritud ja selleks ajaks on inimesed väsinud ja puudub motivatsioon kuulata. Plusspoolena tõi üks uuritav välja, et spetsialisti kutsumine kooli on tõhusam ja jõuab paremini kohale, kui lihtsalt paberi pealt teksti lugemine.

Eestis pakub „Paideia“ koolitust: „Kuidas tegutseda äkkrünnaku (koolitulistamise) olukorras?“ Paideia nime alla koonduvad professor ja koolitaja Mart Raukas ja tema mõttekaaslased. Koolitus on mõeldud koolis töötavatele isikutele, noorsoo- ja omavalitsusjuhtidele. Paideia koduleht (2012): *Eestis on koolitulistamine jäänud õnneks veel teoreetiliseks võimaluseks, kuid kooli- ja noortejuhtidel oleks vajalik sellise ohu tekkimiseks ja sündmuse toimumiseks võimalikult varakult ja hästi valmistuda.* Leian, et see koolitus on kindlasti kasulik kõikidele koolis töötavatele isikutele ja on abiks ka kooli kriisiplaani koostamisel.

Võtsin ühendust koolituse läbiviija Mart Raukasega, et uurida täpsemalt, mida nende poolt pakutav koolitus „Kuidas tegutseda äkkrünnaku olukorras“ täpsemalt endast kujutab. Vestlus toimus Rauka soovil telefonitsi. Kuigi koolitus pole mõeldud ainult koolidele, siis Rauka sõnul on siiani toimunud koolitustest 75-80% läbi viidud just koolides töötavale personalile. Lisaks koolidele on eelpool mainitud koolitust läbi viidud ka erinevates firmades, kõrgkoolides ja ka lasteaedades. Kodulehel seisva info järgi saab pooleteise kuni kahe tunni jooksul ülevaate sellest, kuidas ennetada või avastada koolitulistamine enne sündmuse

toimumist, kuidas hinnata tuli- ja külmrelvi nende ohtlikkuse seisukohalt, kuidas reageerida ja käituda adekvaatselt ohuolukorras ja mida saab selleks teha, et traagiline sündmus lõppeks võimalikult väheste ohvritega. Raukas ütles, et koolitusel tehakse puust ja punaseks selgeks millist olukorda endast äkkrünnak kujutab, räägitakse rünnaku tõsidusest ja tunnetuslikust poolest. Lisaks antakse ülevaade külm- ja tulirelvadest. Küsimusele, kui reaalne on oht, et Eesti koolis võib toimuda koolitulistamine või mõni muu eluohtrlik rünnak, vastas Raukas, et peab ohtu väga reaalseks, sest rünnakud koolis on kiiresti kasvav trend ja asjad, mis on moes saavad pahatihti reaalseks.

3.8. „Olla olemas“ – käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades

„Euroopa Sotsiaalfondi ja Eesti riigi toel viiakse Rocca al Mare kooli eestvedamisel ning koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi, Politseiameti, Päästeameti, kriisipsühholoogide ning mitme Eesti kooli ja koolieelse lasteasutusega ellu projekt, mis käsitleb kriisiplaani koostamist koolides ja lasteaedades“ (Haridus- ja Teadusministeerium, 2009). Selleks puhuks valmis Rocca al Mare koolil käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades. Raamat „Olla olemas“ (2011) on abiks koolidele kriisiplaani koostamisel, mis vastavalt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele peab igal koolil olemas olema (vaata peatükk kriisiplaan). Mahukas raamat annab laia ülevaate erinevatest kriisiolukordadest (alustades äkkrünnakuga ja lõpetades lapse leinaga) ning juhiseid, kuidas nendega hakkama saada. Punkt punktilt on kirja pandud, kuidas peaks käituma erinevates kriisiolukordades. Positiivne on, et raamatus tuuakse ka näiteid elust enesest ja kirjeldusi, kuidas kriisiolukordades on tegutsenud. Leian, et tõsielulised näited on hea viis, kuidas õppida olnud juhtumitest.

Äkkrünnakust tekkinud kriisiolukorra kohta antakse ülevaade kohe raamatu alguses. „Äkkrünnaku all mõeldakse igasugust ootamatut rünnakut lõhkeseadeldise, külm- või tulirelva abil, kus üks või mitu ründajat püüab vigastada või tappa võimalikult palju inimesi“ (Agan *et al.*, 2011:16). Peatükis antakse põgus ülevaade maailmas toimunud rünnakutest (üldise kirjelduse näol); punktidenä on kirja pandud, kuidas tegutseda, kui on saadud infot äkkrünnaku planeerimise kohta ja kuidas tegutseda ähvarduste korral; koolitulistamisähvarduse juhtumi analüüs; kuidas tegutseda otsese rünnaku ajal; kes suhtleb meediaga. Väga konkreetselt saab raamatust ülevaate, kuidas tegutseda, kui midagi on juhtunud või kui on teada, et midagi võib juhtuda. Raamatu „Olla olemas“ põhjal saavad

koolid koostada enda kriisiplaani, valides endale kõige sobilikuma tegutsemisviisi. Leian, et see raamat peaks olema kohustuslik kõikidele koolis töötavatele isikutele.

On hea, et Eestis on hakatud rohkem mõtlema sellele, kuidas tegutseda, kui koolis toimub äkkrünnak. Kindlasti on hoogu selleks juurde andnud Soome koolitulistamisjuhtumid ja ähvardusjuhtumid, mis meedia vahendusel teada on. Kuidas tegutsetakse sellistel juhtudel, kus õpilane ähvardab koolitulistamisega või pommirünnakuga? Meedia vahendusel on teada, et Eestis ähvardusjuhtumi ilmsikstulemisel tegutseb õpilasega edasi politsei. Siinkohal meedia huvi ilmselt raugab, sest edasist tegutsemist üldjuhul ei kajastata. Seetõttu pean vajalikuks anda ülevaade USA koolide näitel, kuidas nemad õpilaste vägivaldsete ähvardustega tegelevad.

3.9. Kuidas tegutsevad USA koolid õpilaste vägivaldsete ähvarduste vastu?

Koolitulistamised said ameeriklaste kultuurimaastiku üheks osaks 1990ndatel (Langman, 2009). Autor kirjutab, et kuigi relvaga rünnakuid on koolides ka varasematel aastatel olnud, siis 90ndatel toimunud koolitulistamiste laine eripäraks oli see, et koolitulistajateks olid õpilased, kes korraldasid rünnakuid enda koolides (2009:4). Hirm koolitulistamiste ees vallandas vägivalla mittetolereerimise põhimõtte (Cornell & Sheras, 2005).

3.9.1. Mittetolereerimise põhimõte

Algupäraselt seisnes mittetolereerimise põhimõte (ing.k. *zero tolerance policies*) selles, et õpilane, kes toob kooli kaasa relva, visatakse automaatselt koolist välja. Aja jooksul laienes mittetolereerimise põhimõtte igasuguse relva või narkootikumide omamisele koolis ja see lõppes õpilase väljaviskamisega (Cornell & Sheras, 2005). Sellise põhjusega koolist väljavisatud õpilasel on väga keeruline jätkata õpinguid teises koolis. Robertson (2000) on kirjutanud, et kui mõnedes koolipiirkondades on segadust tekitavalt käitunud noorukile mõeldud limiteeritud võimalused oma õpingute jätkamiseks, siis enamikes piirkondades ei ole õpilasel, kes on koolist kõrvaldatud või väljavisatud, võimalusi oma haridusteed jätkata.

Cornell ja Sheras (2005) nägid mittetolereerimise põhimõtte probleemina seda, et kõiki vägivaldseid ähvardusi ja olukordi koheldakse võrdselt ja need väärivad sama karistust. Sellise suuna vastukaaluks löid kliinilised psühholoogid Cornell ja Sheras ohu hindamise plaani, mida aasta jooksul 35. koolis katsetati. Ohu hindamine on protsess, kus hinnatakse tehtud ähvardust ja seda ümbritsevaid asjaolusid, et selgeks teha, kas ähvardus ka täide viiakse (Cornell & Sheras, 2005). Plaan koosnes seitsmest sammust, mille järgi koolis vastava

koolituse läbinud meeskond hindas ähvarduse tõsidust ja seda, kas ähvardus täide viiakse. Meeskonda kuulusid koolipersonalist direktor või asedirektor, nõustaja, psühholoog ja politseinik, kes on saanud vastava koolituse töötamiseks koolis.

Eestis on koole, kes on pidanud tegelema õpilaste koolitulistamis- ja pommiähvardustega. Tegutsemiseks kriisilukorras on loodud kriisiplaanid, kus on välja toodud, kuidas kriisilukorras tegutseda. Seda, kuidas õpilaste poolt tehtud ähvarduste korral tegutsetakse, hinnata ähvarduse tõsidust ja mis on tehtud ähvarduse tagajärjed, ei ole kuskil selgelt välja toodud. Seetõttu leian, et ühe võimaliku meetodina, kuidas koolid saaks vastata õpilaste vägivaldsetele ähvardustele on Cornelli ja Sheras seitsme sammu juhised. Järgnevalt kokkuvõtte seitsme sammu protsessist, mille alusel hinnata õpilaste vägivalla ähvarduste tõsidust (autori tõlge).

3.9.2. Seitse sammu õpilase vägivallaähvardusele reageerimisel (Cornell & Sheras, 2005)

Esimene samm. Ohu hindamise meeskonna juht intervjuerib õpilast, kes ähvarduse tegi, kasutades selleks standardset küsimustikku. Direktor intervjuerib isikut, kelle suunas ähvardus tehti, lisaks teisi tunnistajaid. Lisaks sellele mida ähvardaja ütles või tegi, peab direktor tähelepanu pöörama ka sellele, millises kontekstis ähvardus tehti ja mida õpilane täpselt mõtles ja mis olid tema kavatsused seda ähvardust tehes.

Teine samm. Direktor peab väga täpselt eristama seda, kas ähvarduse taga oli tõsine oht, et midagi võib juhtuda või polnud ähvardus tõsiselt võetav, ehk ei oma tõsist riski. Ähvardused, mis pole tõsised ja on kiiresti lahendatavad, kutsutakse mittetahtlikuks ohuks/ähvarduseks. Kontrastiks, kõiki tõsiseid ähvardusi kutsutakse tahtlikuks ähvardusteks. Mittetahtlikku ähvardust defineeritakse kui käitumist, mis on tingitud vihast või frustratsioonist – või ebasobilik katse teha nalja. Selline käitumine kaob aga koheselt, kui õpilasel on aega mõelda selle üle, mida ta on öelnud. Kõige tähtsam mittetahtliku ähvarduse puhul on see, et õpilasel puudub stabiilne vajadus kellelegi haiget teha.

Kolmas samm. Kui ähvardus on hinnatud mittetahtlikuks ähvarduseks, lahendatakse see kiiresti, ilma et kaasataks kogu meeskond. Direktor võib paluda õpilast, kes ähvarduse tegi, et see vabandaks ja selgitaks, miks ta nii käitus, või võtta kasutusele muud meetmed. Õpilase tehtud ähvardusel võivad olla ka distsiplinaarsed tagajärjed, kui õpilase käitumine on olnud segadusttekitav või kooli koduleeskirjale mittevastav. Kui mittetahtlik ähvardus tekkis

arusaamatuse või konfliktit tagajärjel, võib direktor kaasata mõne meeskonna liikme, et tekkinud probleem lahendada.

Tahtlik ähvardus kujutab endast püsivat vajadust kellelegi haiget teha. Kui tekib kahtlus, kas ähvardus on mittetahtlik või tahtlik, siis käsitletakse seda kui tahtlikku ähvardust. Üks viis, kuidas defineerida tahtlikku ähvardust on otsida ähvarduses ja ähvardajas kindlaid tunnusemärke:

- Ähvardus sisaldab usutavaid detaile nagu näiteks kindel ohver, aeg, koht ja rünnaku meetod;
- Ähvardatud on korduvalt, ähvarduse saanud mitu isikut;
- Ähvardus on esitatud plaanina või on planeeritav juba juhtunud;
- Õpilasel on kaasosalisi või on plaanis värvata kaasosalisi;
- Õpilane on kutsunud pealtvaatajaid, et need näeks, kuidas ta ähvarduse ellu viib;
- On olemas füüsilised tõendid, mis tõestavad, et tahetakse ähvardus ellu viia. Näiteks relv, pommi tegemise materjalid, kaart, kirjalik plaan või ohvrite nimekiri.

Neljäs samm. Kui ähvardus on tahtlik, siis jätab direktor vahele kolmanda sammu ja jätkab kohe neljandaga, kus on kindlaks tehtud, et tahtlik ähvardus on tõsine või väga tõsine. Tõsise ähvarduse all mõeldakse kallaletungi, löömist või kellegi läbi peksmist. Väga tõsise ähvarduse all mõeldakse tapmist, seksuaalset kallaletungi või tõsiselt kellegi vigastamist. Ähvardus, mis hõlmab ka relva kasutamist, kaalutletakse kui tõsiselt kellegi vigastamist.

Viies samm. Tõsise tahtliku ähvarduse korral peab kooli juhtkond tegutsema kaitsvalt. Tegutsemine sõltub ähvarduse asjaoludest ja sellest, kui kiiresti ja kus ähvardus täide viiakse. Kohene kaitsev tegevus näeb ette seda, et hoiatatakse õpilast selle eest, millised on ähvarduse täideviimisel tagajärjed ja võetakse õpilane valve alla, et ta ei saaks ähvardust täide viia. Meeskonna liige võtab koheselt ühendust õpilase vanematega, et vanemad saaks peale kooli õpilast ise edasi valvata. Selles punktis meeskond kaalub, mida saaks teha, et üles kerkinud probleem või konflikt, mis ähvarduse esile kutsus, saaks lahendatud. Paljudel juhtudel lahendatakse vaidlus läbi vahenduse või nõustamise. Tihti on abiks, kui koolipolitseinik kohtub õpilasega, et hinnata olukorra tõsidust ja rääkida õpilasega, millised seaduslikud tagajärjed tema tegudel võivad olla.

Kuues samm. Väga tõsise ähvarduse korral jätab meeskond vahele viienda sammu ja hakkab koheselt tegutsema, et tagada, et ähvardust ellu ei viidaks. Õpilane peaks olema niikaua direktori kabinetis, kuni tema vanemad on saabunud. Lisaks hindab seaduseesindaja meeskonnas, kas õpilane on rikkunud seadust ja kui on, siis millised seaduslikud sammud peaks tegema. Meeskond teavitab ohvrit, kelle suhtes taheti ähvardus ellu viia, kui ohver on õpilane, siis ka tema vanemaid. Koolipsühholoog peaks koheselt hakkama hindama ähvardaja õpilase vaimset seisundit, et selgeks teha, kas õpilasel on vaja psühhiaatrilist abi väljaspool kooli. Õpilane kõrvaldatakse õppetööst niikauaks, kuni on valmis täielik hinnang tehtud ähvardusele ja leitakse parim lahendus, kuidas koolis edasi tegutseda.

Seitsmes samm. Meeskond lõpetab olukorra hindamise, mis sisaldab kõikvõimalikku infot olukorra kohta, mida turvaplaan ette näeb. Turvaplaan on ette nähtud, et kaitsta võimalikku ohvrit ja suunata õpilaste edasist õppetööd. Plaan sisaldab ka vaimse tervise hindamist ja nõustamise vajadust, seaduserikkumisega seotud asjaolusid ja distsiplinaarseid tagajärgi. Selles punktis peab kooli juhtkond otsustama, kas ja millistel tingimustel ähvarduse teinud õpilane kooli naaseb.

Cornell ja Sheras rõhutavad, et ohu hindamise plaan ei ole mõeldud eraldiseisva meetmena, vaid ühe osana taktikast, kuidas õpilaste vägivaldset käitumist ennetada.

3.9.3. Lõpetuseks

Ohu hindamise süsteemi kasutades võib ennetada koolivägivalda, sekkudes koheselt, kui on ilmnunud hoiatavad märgid (Langman, 2009:191). Autori sõnul pole see ainuke viis koolitulistamise ennetamiseks. Vähendamaks õpilaste arvu, kes on pahuksis sotsiaalse eluga soovib Katherine Newman (sotsioloog- autori kommentaar), et koolides oleks tagatud see, et iga õpilane oleks seotud vähemalt ühe täiskasvanuga (Langman, 2009:192). Borum *et al.* (2002:22) on kirjutanud, et turvalise koolikeskkonna loomiseks ja säilitamiseks on vaja järgnevaid tegevusi (autori tõlge):

- kooli emotsionaalse kliima hindamine;
- kuulamisokuse tähtsustamine ja rõhutamine koolis;
- rõhutada, et vaikimine pole hea;
- koolikiusamise ennetamine ja sekkumine;

- koolikogukonna kaasamine, et planeerida, luua ja säilitada turvaline ja austav kultuur koolis;
- usaldusliku suhte loomine õpilaste ja täiskasvanute vahel koolis; luua arendus, mis aitab arendada ja säilitada turvalist koolikeskkonda.

4. Kokkuvõte uurimistulemustest

Sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi tõlgenduses võib koolis esinev vägivald muutuda ühel või teisel viisil eluohtrlikuks. Järgnevalt võtan kokku uurimistulemused.

Sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi tõlgendus eluohtrlikust vägivallast koolis

- Koolis esinev vaimne vägivald võib jääda märkamata ja on tõsine probleem. Vaimse vägivalla all kannatav õpilane võib olla ohuks nii endale kui kaaslastele: sooritada enesetapu või planeerida kättemaksu.
- Füüsilise vägivalla puhul räägiti kahest vägivalla liigist – tahtlik ja tahtmatu vägivald. Tahtmatu vägivalla all mõeldi nügimist, mänge, asjade loopimist – olukorrad, mis võivad muutuda õpilase jaoks eluohtrlikuks. Tahtliku vägivalla all mõeldi ähvardamist, peksmist, külm- ja tulirelvade kaasa toomist kooli.
- Tähtsaks peeti kontakti saavutamist õpilase-õpetaja või õpilase-sotsiaalpedagoogi-koolipsühholoogi vahel ja, et õpilased julgeksid tulla rääkima, kui neil on probleeme kiusamisega või mure isiklikus elus.
- Tähelepanu tuleb pöörata loovtöödele, kus võib esineda ohumärke, et õpilasel on tõsised probleemid.
- Sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi arvates riskitegurid, miks õpilane võib käituda enda või teiste suhtes eluohtrlikult, on: äkkviha, vaimne terror, madal enesehinnang, kiusamine, arvutimängude ja meedia negatiivne mõju.
- Ohumärgid Langmani (2012) järgi: otsene oht/ähvardus, koolitulistajate imetlemine ja nende tegude heakskiit, loovtöodes esinevad ohumärgid, planeeritava rünnaku projekti koostamine, kaudsed ohumärgid, kodus ja internetis ilmnevad ohumärgid.

Ennetus- ja koostöövõimalused tegelemaks eluhtliku vägivallaga koolis

- Tähtsaks ennetustööl peavad sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog seda, et tegeletaks kõikide ähvardusjuhtumitega, et õpetajad märkaksid muutusi õpilases, mis võivad osutada ohumärkideks, ning reageeriks nendele.
- Vajalik on koostöö koolisiseselt ja väljaspool kooli, et tõhusalt tegeleda eluhtlike olukordade ennetamise ja vältimisega.
- Sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi vaheline koostöö on igapäevane ja vältimatult vajalik, küsides üksteiselt nõu, abistades üksteist ja vajadusel ka asendades.
- Koostöös õpetajatega nägid uuritavad kõige tähtsamana seda, et klassijuhatajad/õpetajad märkaksid õpilaste probleeme ja sekkuksid vajadusel. Tähtsaks koostöö sujumisel peeti, et koolis töötavatel inimestel oleksid ühised vaated ja vastastikune mõistmine. Probleemina koostööl õpetajatega nägid uuritavad seda, et õpetajad ootavad kiiret lahendust, mis tihti pole võimalik. Muret tekitas, et suure töökoormuse tõttu õpetajaid ei pööra õpilaste probleemidele ja võimalikele ohumärkidele tähelepanu.
- Uuritavate jaoks oli tähtis, et koolijuhtkond toetaks ja usaldaks nende tegevust, sest siis suureneb ka õpetajate usaldus sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi vastu. Kriisiolukorras on koostöö juhtkonnaga vältimatult vajalik.
- Koostööst õpilase ja perega räägiti vähe. Tähtis on usaldussuhte loomine ja säilitamine õpilasega, pere kaasamine probleemide lahendamisse. Probleemina toodi välja see, kui pere ei taha koostööd teha.
- Koostööpartnerid väljaspool kooli on psühholoogide ja sotsiaalpedagoogide ainesektsioonid, psühhiaater, politsei, päästeamet, laste turvakodu, lastekaitse, omavalitsuse sotsiaaltöötaja, alaealiste komisjon ja haridustugiteenuste keskus, kellega võetakse ühendust ja tehakse koostööd vastavalt vajadusele ja üles kerkinud probleemidele.

Võimalused Eestis tegutsemaks eluhtlike olukordadega koolis

- Uuritavate arvates on olemas võimalus, et mõnes Eesti koolis võib toimuda äkkrünnak.

- Kriisiolukordadega tegelemiseks peavad koolid koostama kriisiplaani, milles on välja toodud erinevad kriisiolukorrad ja konkreetne tegutsemisplaan.
- Kriisiplaani koostamisele on abiks Rocca al Mare kooli poolt välja antud käsiraamat „Olla olemas“.
- Koolid saavad tellida koolituse, kus räägitakse äkkrünnaku olukorras tegutsemisest.

Tegevus õpilaste vägivaldsete ähvarduste vastu USA-s

- Mittetolereerimise põhimõtte, mille järgi ootab õpilast kohene koolist välja viskamine, kui ta toob kooli külm- või tulirelva.
- 7 sammu, kuidas vastata õpilaste vägivallaga ähvardamistele (Cornell & Sheras, 2005).
- Turvalise koolikeskkonna loomiseks ja säilitamiseks vajalikud tegevused.

Samal teemal võiks uurida ka õpilaste ja õpetajate tõlgendusi eluohtlikule vägivallale. Väga vajalik ja kasulik oleks uurida Eestis toimunud tulistamis- ja pommiähvarduste tagamaad ja tagajärgi. Uurimisainest on palju, kuid peamisena näen seda, et tehtud ja tehtavad tööd lähtuksid eesmärgist aidata kaasa turvalisema koolikeskkonna loomisele.

5. Interpretatsioon

Magistritöö kirjutamise ajal olin teadlik, et minu arvamus mõjutab sotsiaalpedagoogide ja koolipsühholoogide tõlgendusi eluohtlikust vägivallast ja koostööst teistega selle ennetamiseks ning tegelemiseks. Suhtun teemasse emotsionaalselt ja seetõttu oli mul andmete analüüsi ajal keerukam hoida enda arvamus uuritavate arvamusel lahus. Analüüsi ajal oli pidevalt tunne, et tahan kommenteerida enda teadmiste ja arvamusel uuritavate õeldut, et täiendada tervikpilti uurimistemaatikast. Enda poolse arvamusel esitan nüüd.

Käesoleva töö teema kasvas välja bakalaureusetööst, kus uurisin koolitulistamisähvardust ühes Eesti koolis. Õpilase ähvarduse sihtmärgiks oli maha lasta enda klassijuhataja ja mõned klassikaaslased. Kuigi tol korral võttis politsei juhtumi kiirelt üle ja poisiga tegeleti, siis jäeti kõrvale klassijuhataja, kes edasi pidi elama teadmisesel, et tema õpilane midagi sellist oli planeerinud. Minu uurimuses tuli välja, et poiss oli nalja teinud ja siiralt kahetses seda. See teadmine tõi tagasi südamerahu klassijuhatajale, kes aasta aega hirmutunnet endas kandis. See

klassijuhataja on minu ema ja sellest tingitult ka minu emotsionaalsus nii bakalaureuse- kui ka magistritööd kirjutades.

Sellest juhtumist jäi mind piinama üks küsimus, miks jäeti klassijuhataja koostööst kõrvale? Sellest tulenevalt tekkis mul mõtte uurida sotsiaalpedagoogide ja koolipsühholoogide arvamusi eluhtlikust vägivallast koolis. Tulevase õpetajana ja klassijuhatajana tean teoorias, kuidas võiks tegutseda, kui tekivad sellised olukorrad õpilastega, kuidas aga teha koostööd sotsiaalpedagoogi ja/või koolipsühholoogiga, et kiirelt leida parim lahendus, kui õpilane ähvardab kedagi või on ohtlik enda elule. Seetõttu pidasin oluliseks teada saada, mida sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog arvavad eluhtlikust vägivallast, milles nemad ootavad koostööd õpetajalt, et tekkinud probleemset olukorrad lahenduse saaks. Kõige tähtsam, mis mina selle töö kirjutamisest olen saanud, on see, et minu jaoks on kujunemas tervikpilt, kuidas kriisilukorras peaks koostöö toimima ja kui tähtsaks peetakse koolis üksteise mõistmist ja abistamist kõikides küsimustes.

Sellisel keerulisel teemal nagu eluhtlik vägivald on raske rääkida, seetõttu olen väga tänulik nendele sotsiaalpedagoogidele ja koolipsühholoogidele, kes enda nõusoleku andsid, et enda mõtteid jagada, mida selles töös analüüsinud olen. Analüüsis selgus, millest võivad eluhtlikud olukorrad koolis olla tingitud, millised on riskitegurid ja kuidas neid märgata. Kui tähtis on märgata õpilaste juures muutusi, eriti negatiivseid ja nendele ka reageerida. Tähtis on koostöö ja üksteise mõistmine kõikide osapoolte vahel. Eelkõige loodan, et see teadmine aitab minul olla parem õpetaja, klassijuhataja, kolleeg ja sõber.

Eluhtlik vägivald, äkkrünnakud koolis ja õpilaste ähvardused on teema, mida palju ei ole Eestis uuritud. Ilmselt seetõttu, et sellised asju pole palju juhtunud. On teada ähvardusjuhtumeid, kuid nende uurimine võõra inimese poolt ilmselt oleks raskendatud, kuigi oleks väga vajalik ja kasulik teada, mis nende tehtud ähvarduste taga on olnud. Olgu tegemist ähvardusjuhtumitega või naaberriigis Soomes toimunud koolitulistamiste või hoopis muuga, igatahes on hakatud Eestis mõtlema sellele, kuidas tegutseda kriisilukorras. Selleks peavad koolid koostama kriisiplaani, millest vajadusel lähtuda. Suureks abiks siin on Rocca al Mare kooli poolt välja antud raamat „Olla olemas“. On olemas koolitus, kus õpetatakse, kuidas äkkrünnaku olukorras tegutseda. On hakatud mõtlema, kuidas tegutseda, kui koolis peaks toimuma äkkrünnak.

Vähem mõeldakse sellele, miks rünnakud on toimunud, mis toimub õpilase peas, kes läheb relvaga kooli, eesmärgil tappa enda koolikaaslaseid, õpetajaid, teisi isikuid. Kuna meil Eestis kogemused puuduvad, siis pidasin vajalikuks toetuda materjalidele, mis on koostatud mujal maailmas toimunud koolitulistamisjuhtumite põhjal. Selle teema eksperdiks peetakse

Peter Langmani, Ameerika psühholoogi, kes on põhjalikult uurinud koolitulistamisjuhtumeid, koolitulistajaid ja potentsiaalseid koolitulistajaid, kelle rünnakud on ära hoitud. Seetõttu olen kasutanud tema koostatud materjale tutvustamiseks ohumärke, mis on ilmnenu nendel koolitulistajatel, keda tema on uurinud. Analüüsimise ajal selgus, et osad ohumärgid kattusid uuritavate poolt pakutud riskiteguritega, miks õpilane võib vägivaldse rünnaku korraldada. Langman oli ka see, kes soovitas ja tutvustas mulle kliiniliste psühholoogide Cornelli ja Sherasi ohu hindamise plaani, millest tegin kokkuvõtte töö lõpus. Sellisel kujul (kokkuvõttena) ohu hindamise plaani kasutada ei saa, sest see annab ülevaate meetodist, mitte ei kirjelda, kuidas täpselt meetodit kasutada. Arvan, et tuleb põhjalikumalt tutvuda koostatud materjalidega ja miks mitte võtta ühendust autorite endiga, et vajadusel võtta kasutusele seitsme sammuline ohu hindamise plaan.

Magistritöös olen kirjeldanud koolitulistamisega seotud aspekte, eriti ohumärke, mis on koolitulistajatel ilmnenu enne rünnaku läbiviimist. Koolitulistamine on üks võimalikke äkkrünnaku viise, mida õpilane võib planeerida/korraldada. Ei tohiks vähem tähtsamaks pidada teisi variante (külmrelvaga rünnak, pommirünnak, kaklus jms), kuidas õpilane võib olla ohtlik kaasõpilastele ja koolipersonalile. Tuleb võrdselt tegeleda kõikide probleemide ja ohumärkidega, mis õpilase juures võivad ilmneda. Edukas on tegutsemine ja lõpptulem siis, kui erinevad osapooled teevad koostööd. Koostöö tähtsus on selles töös ilusti välja tulnud. Kui õpetajad pööraksid tähelepanu õpilaste muredele ja muutustele ning tegutseks õpilase heaolu silmas pidades, kui kõik õpilased tunneks ennast turvaliselt ja neil oleks vähemalt üks isik koolis, kelle poole nad murega saavad pöörduda ja keda usaldavad, siis usun, et oleks suur samm tehtud turvalisema koolikeskkonna nimel.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Autor: Kaia Arjokesse

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kasutatud kirjandus

Agan, S., Andrejev, N., Bachmann, A., Baum, A., Isat, P., Kadalipp, S., Kivisilla, V., Kõrgmaa, M., Kõrgmaa M., Lehtsaar, T., Önnepalu, T. (2011). *Olla olemas. Käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades*. Rocca al Mare Kool.

Arjokesse, K. (2010). *Koolitulistamisähvardus ühe Eesti kooli juhtumina*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality* (4th ed.). London: Penguin Books.

Borum, R., Fein, R.A., Modzeleski, W., Reddy, M., Pollack, W.S., Vossekuil, B. (2002). *Threat Assessment in Schools: A Guide to Managing Threatening Situations and to Creating Safe School Climates*. United States Secret Service and United States Department of Education. Washington D.C.

Burr, V. (2003). *Social Constructionism* (2nd ed.). London; New York: Routledge.

Cornell, D. and Sheras, P. (2005). *Guidelines for responding to student threats of violence*. Longmont, CO: Sopris West.

Langemets, M., Tiits, M., Valdre T., Veskis L., Viks, Ü., Voll, P. (2009) *Eesti keele seletav sõnaraamat*. (Teine trükk). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, T., Leemets, T., Mäearu, S., Raadik, M. (1999). *Eesti keele sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Eesti Teaduste Akadeemia (2002). *Eesti teadlaste eetikakoodeks*. Külastatud 09. mail, 2012 aadressil <http://www.akadeemia.ee/repository/File/ALUSDOKUD/Eetikakoodeks2002.pdf>.

Gergen, K. J. (1997). *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. () Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Herda-Rapp, A. (2003). *The Social Construction of Local School Violence Threats by the News Media and Professional Organizations*. University of Wisconsin-Marathon. *Sociological Inquiry*, Vol. 73, No. 4, November 2003, 545–74.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2010). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.

Isikuandmete kaitse seadus. (2007). Külastatud 09. mail, 2012 aadressil

<https://www.riigiteataja.ee/akt/130122010011>.

Koolide jaoks valmis kriisikäitumise juhend. Haridus- ja Teadusministeerium. (2009).

Külastatud 16. mail, 2012 aadressil <http://www.hm.ee/index.php?0511171>.

Kane, J. (2008). *Vägivald ja kool*. Külastatud 10. mail, 2012 aadressil

http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/08_daphne_booklet_8_et.pdf.

Kidron, A. *Uuri ja käsiraamat*. Mondo.

Kuidas tegutseda äkkrünnaku (koolitulistamise) olukorras? (2012). Külastatud 26. aprillil,

2012 aadressil <http://www.paideia.ee/kuidas-tegutseda-koolitulistamise-olukorras/>.

Kraav, I., Kõiv, K. (2001). *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.

Krips, H. (2011). *Konfliktidest ja suhtlemisostkustest õpetamisel ja juhtimisel*. Tartu: AS Atlex.

Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.

Käst, J. (2010). *Õpetajate ja koolide tuguspetsialistide võrgustikutll tõlgendused ja koolitusvajadused ning soovitud õpilaste heaolu paremaks tagamiseks koolikeskkonnas*. Publitseerimata magistr töö. Tartu Ülikool.

Laherand, M. L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.

Langman, P. (2005). *Can school shootings be prevented?* Külastatud 09. mail, 2012 aadressil http://www.kidspeace.org/uploadedFiles/SchoolShooting_Langman.pdf.

Langman, P. (2012). *School Shootings: The Warning Signs*. Külastatud 09. Mail, 2012 aadressil http://www.schoolshooters.info/PL/Prevention_files/Warning%20Signs%201.1.pdf.

Langman, P. (2009). *Why kids kill. Inside the minds of school shooter*. USA Palgrave MacMillan.

Naarits-Linn, T. (2012). *Karid ja päästerõngad*. Tallinn: Namaste.

Patchin, J.W. and Hinduja, S. (2012). *Cyberbullying prevention and response*. Routledge.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). Külastatud 03. mail, 2012 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>.

Robertson, A.S. (2000). *Zero Tolerance – What Parents Should Know*. Külastatud 16. mail, 2012 aadressil http://www.spannj.org/BridgeArchives/zero_tolerance.htm.

Sharp, S., Smith, P.K. (Toim). (2004). *Võitlus koolikiusamisega*. Haridus- ja Teadusministeerium. El Paradiso.

Soosaar, K. (2011). *Õpilaste ja sotsiaalpedagoogide tõlgendused põhjusea puudumiste vähendamiseks kasutatavatest sekkumisviisidest*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.

Sullivan, K., Cleary, M., Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla?* Tartu: Atlex.

Sumiala, J., Tikka, M. (2010). „Web First“ to Death. *The Media Logic of the School Shootings in the Era of Uncertainty*. Nordicom Review 31 (2010) 2, pp. 17-29. Külastatud 10. mail, 2012 aadressil http://www.nordicom.gu.se/common/publ_pdf/325_sumiala_tikka.pdf.

Strömpl, J. (2004). Kvalitatiivsete meetodite kasutamise võimalustest sotsiaaltöö uurimisel. *Sotsiaaltöö*, 2, 30-32.

Strömpl, J., Selg, M., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti teismeliste vägivaldatõlgendused: uuringuraport*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium.

Rycroft, C. (1995). *Critical Dictionary of Psychoanalysis*. (2nd ed.). Penguin Books.

Toming, H. (2009). *Õpetajate tõlgendused koolikohustuse eiramise ennetamisele*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Viiralt, I. (2001). Laps ja pere tänases Eestis. T. Tulva (Toim), *Võrgustikutöö võimalusi laste- ja pereprobleemide lahendamisel: teadusartiklite kogumik* (28-36). Tallinn: Tallinn Pedagoogikaülikooli Kirjastus.

Lisa 1. Kiri uuritavatele ja intervjuul käsitletud teemad

Tere,

Minu nimi on Kaia Arjokesse ja ma õpin Tartu Ülikoolis Sotsiaal- ja haridusteaduskonnas põhikooli mitme aine õpetaja erialal õpetajaks. Käes on magistri viimane aasta ja seoses sellega on aeg jälle lõputööd tegema hakata. Bakalaureuse lõputöös uurisin koolitulistamise ähvarduse juhtumit ühes Eesti koolis. Nüüd on plaanis uurida sotsiaalpedagoogide ja kooli psühholoogide tõlgendusi eluohtlikule vägivallale sh koolitulistamisele. Kuna minu uurimus on kvalitatiivne, siis seoses sellega otsin Põlva- ja Tartumaa piires kooli psühholooge ja sotsiaalpedagooge, kellega intervjuud läbi viia. Minu valimi piiranguks on see, et ühes koolis töötaksid mõlemad eriala inimesed, et koos intervjuu läbi viia ja arutleta antud teemal. Selle pika tutvustuse lõpuks on mul küsimus, et kas Teie oleksite huvitatud minu uurimuses osalema. Intervjuud plaanin läbi viia jaanuaris käesoleval aastal ja intervjuueeritavad minu töös on anonüümsed.

Kui Teil tekib küsimusi, siis palun küsige julgelt. Ja palun andke teada, kas olete nõus minu uurimuses osalema või ei. Nõusolekul lepime kokku Teile sobiva aja, et intervjuu läbi viia.

Ilusat ja tegusat uue aasta algust ning vastust ootama jäädes,
Kaisia Arjokesse

Intervjuul käsitletud teemad

- Eluohtliku vägivalla erinevad väljundid koolis.
- Ennetus ja tegevus eluohtliku vägivalla korral.
- Koostööd õpetajatega, et nimetatud probleeme ennetada ja/või lahendada.
- Võrgustik koolis ja väljaspool kooli, et tegeleda eluohtliku vägivalla küsimustega.
- Abi ja koostöö vajalikkus.

Lisa 2. E-postiga saadetud lisaküsimused

Tere,

Andmete analüüsi käigus tekkisid mõned lisaküsimused, millele ma vastust ootaksin, et paremini aru saada siiani kogutud andmetest. Loodan siiralt, et leiate natuke aega, et nendele lisaküsimustele vastata.

- Lisaks koostööle õpetajatega, milliseid võimalusi veel on, et üksteist toetada igapäevatoos?
- Milline on/võiks olla koostöö õpilase ja tema perekonnaga, kui on tekkinud kahtlused, et õpilane võib endale või teistele kahjulikuks osutada.
- Kui kodu pole nõus koostööd tegema, siis millised on võimalused, et õpilasega seotud probleeme lahendada?
- Osad uuritavad tõid välja, et erinevates koolivälistes asutustes (politsei, päästeamet, lastekaitse jne) on kontaktisik, kelle poole vajadusel pöörduakse. Kuidas selline kontakt on loodud?

Ette tänades ja ilusat kevadet soovides,

Kaia Arjokesse